

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Reprezentace středověké každodennosti v husitské trilogii
Andrzeje Sapkowského
Šárka Štěpánková

Bakalářská práce
2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a všechny použité prameny, odbornou literaturu a informace jsem uvedla v seznamu literatury a pramenů.

Byla jsem obeznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/200 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60. odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu bakalářské práce doc. Mgr. Martinu Čapskému, Ph.D. za odborné vedení a cenné rady zvláště ohledně literatury a pramenů, které mi při zpracování této práce výrazně pomohly.

Název

Reprezentace středověké každodennosti v husitské trilogii Andrzeje Sapkowského

Anotace

Bakalářská práce je věnována středověké každodennosti prezentované v husitské trilogii od polského spisovatele Andrzeje Sapkowského. Cílem této práce by měl být náhled do středověkého světa, který Sapkowski popisuje a poukázat na jejich autentičnost v porovnání s odbornými pracemi. Tato práce je zaměřena na městský prostor pro obsáhlost i zpracování v Husitské trilogii.

Klíčová slova

Středověk, dějiny každodennosti, město, Andrzej Sapkowski

Title

Representation of the medieval everyday life in the hussite trilogy by Andrzej Sapkowski

Annotation

The bachelor thesis is focused on the medieval everyday life as presented in the hussite trilogy by the Polish author Andrzej Sapkowski. The goal of this thesis is the look into the medieval world, as it is described by Sapkowski and to show its authenticity compared to the professional historians works. This thesis is focused on the urban space for its comprehensiveness and elaboration in the hussite trilogy.

Key words

Middle ages, everyday life, city, Andrzej Sapkowski

Obsah

Úvod	1
1. Dějiny každodennosti	4
2. Andrzej Sapkowski.....	8
3. Děj.....	11
4. Polská historiografie	14
5 Středověké město.....	20
5.1 Ulice	24
5.2 Krčmy.....	36
5.3 Židovská otázka	44
Závěr	50
Resumé.....	51
Soupis použitých zdrojů.....	52

Úvod

Andrzej Sapkowski je uznávaným polským autorem beletrie, známým fantastou a jak sám název práce napovídá, autorem též husitské trilogie, na kterou je bakalářská práce především zaměřena. V kontextu Sapkovského díla je ovšem husitská trilogie, *Narrenturm*, *Boží bojovníci* a *Lux perpetua*, poněkud ve stínu celosvětově známější série o Geraltovi z Rivie, tedy série *Zaklánač*. Na rozdíl od *Zaklánače* je tento, sice též fantasy počin, zasazen do našeho, nikoliv smyšleného, světa. Husitská trilogie se nevyhne srovnání ani s jiným význačným do středověku zasazeným dílem z polské kotliny – *Křižáky*. Na rozdíl od Sienkiewiczových *Křižáků* je Sapkovského trilogie o něco naturalističtější. Sienkiewicz představuje svůj román v podobě romantického rytířského románu, kdežto husitská trilogie obsahuje pověstné materiálně tělesné dole. Přes tyto rozdíly jsou si romány obou polských velikánů podobné. Kromě tragického konce první, v Reynevanově případě i druhé, velké lásky skončí hlavní hrdina s dívkou, která mu během děje několikrát zkříží cestu a poskytuje mu pomoc. Zároveň oba muži, Zbyšek z Bohdanče i Reinmar z Bělavy, začínají jako idealističtí mladíci cenící si rytířskosti nade vše. Oba se snaží v krušných časech zachovat si svou čest a mladické ideály, ovšem během jejich putování je stále těžší si své ideály udržet.

V moderním světě bývá středověk prezentován příjemcům převážně prostřednictvím televize, případně knih. Již od dětství nám bývá předkládána jeho příkrášlená forma skrze pohádky. Pokud se řekne středověk, představuje si moderní člověk romantickou verzi plnou dvorské kultury se spravedlivým králem v čele, či krásnou princeznu, odvážným princem a chrabrymi rytíři v centru zájmu. Někteří si pod pojmem středověk představí přesný opak, tedy špínu, smrad, nemoci a celkově krátkou životnost lidských bytostí.

Představa o středověku bývá také poměrně často zkeslena filmovým průmyslem, který se pro svou lákavou audiovizuální formu stává hlavním médiem zprostředkovávajícím informace. Není se proto čemu divit, že zlenivělé masy raději přijímají líbivě upravené verze dějin, než aby si samy zjišťovaly relevantní informace, případně nekriticky hodnotí informace jim předkládané. Korunku všemu nasazuje uvedení jména odborného historického poradce, který beztak nemá v konečném filmovém výsledku vůbec žádné či minimální slovo. Tak dále mohou vznikat milionové rádoby historické paskvily typu nového filmu o Janu Žižkovi z režie Petra Jáklá a naopak se do povědomí nedostávají filmy snažící se o autentičnost například také na stejný rok plánovaný snímek *Richenza*.

Neopomeňme ani na další neduh reprezentace středověku, a to ideologické zabarvení prezentované v jiné husitské trilogii, v sérii filmů Otakara Vávry a Miloše Václava Kratochvíla:

Jan Hus, Jan Žižka a Proti všem. Zajímavostí ze vzniku tohoto výjimečného díla bylo zadání zpracování tématu ve studiích, aby bylo prokázáno správné ideologické vnímání autorů husitské trilogie. Scénárista Miloš Václav Kratochvíl se tohoto chopil ve třech životopisných studiích (Jan Hus, Jan Žižka a Jan Želivský), které měly následně sloužit jako podklady k filmům a zároveň byly vydány nakladatelstvím Naše vojsko. Jeden z předních historiků zaměřujících se na dějiny pozdního středověku, a především husitství Per Čornej oceňuje Kratochvílovu práci s tehdy dostupnými prameny i Kratochvílovo vlastní přirozené historické cítění a s ním spojený přínos k tomuto tématu, kteréžto poznatky se později shodovaly i moderními závěry Jiřího Kejře.¹

Existuje zde však rozdíl mezi historickými filmy, případně seriály, knihami nebo jinou formou sdělovacích prostředků a ryze fantasy žánrem. Občas se však hranice mezi historií a fikcí rychle smaže. Jako skvělý příklad poslouží populární seriál Vikingové. Považuji za tristní, když televizní stanice History Channel minimálně s názvem vyvolávajícím serióznost vysílá seriál s naprosto nesmyslnými událostmi a účastníky. Ragnar Loðbrók (mýtický severský král) zde hned v první sérii seriálu odjíždí do Anglie a dobývá opatství Lindisfarne (r. 793). Podle ság však tento muž měl dobývat Paříž, a to asi o padesát let později kolem roku 845. Následně se jeho údajný seriálem přidělený bratr Rollo stává prvním severanem, který získává sňatkem Normandii (r. 911) a s ní i titul vévody a vládu nad tímto územím, děj se pak vrací k Björnu Járnsíðovi zde správně popsánému jako syn Ragnara, který vede výpravu do Středního moře. Nezapomeňme ani postavu krále Haralda, kterýžto se s Ragnarem Loðbrókem nemohl pravděpodobně nikdy potkat. Samozřejmě kromě těchto nepřesností nelze nezaplakat nad kompletně vymyšlenými kostýmy, které reálné ošacení severanů nepřipomíná ani z dálky.

V Sapkowského díle naštěstí tyto skoky časem chybí a daří se mu najít jistý rovnovážný bod mezi historickým románem a románem fantastickým. Nejedná se dle mého názoru o román fantastický pouze do středověku usazený, nýbrž o román historický fantasy prvky využívající. Například Pán prstenů sice reflektuje hrůzy druhé světové války, ale postavy jsou zasazeny v pseudostředověkém světě, který však částečně staví na představách staroseverských ság. Podobně hit posledních několika let Hra o trůny využívá pseudostředověký svět jako svůj časoprostor. Ani v jednom případě se nedá říct, že by se jednalo o historický román, ačkoliv George R. R. Martin tvrdí, že se snaží o rekonstrukci středověku.²

¹ ČORNEJ, Petr. *Světla a stíny husitství*. Praha, 2011, s. 378.

² YOUNG, Helen. Multiple Middle Ages. In. YOUNG, Helen (ed.). *The middle ages in popular culture : medievalism and genre*. New York, 2015, s. 2.

Pokud se tedy vymežíme proti fantasy prvkům, zůstane nám Sapkowskiho husitská trilogie sice stále beletristické dílo zasazené do druhé čtvrtiny 15. století, ale navzdory očekávání obsahuje poměrně historicky autentické pasáže. Tím se knihy liší od klasické fantasy, kterážto bývá též nezdůvodněně zasazována do rádobý středověku viz. již zmíněná Hra o trůny nebo Sapkowskiho Zaklínač, ale fantasti si zde často reálie a vlastně i svět upravují po svém takovým způsobem, že z naše světa nemá zhola nic.

Bakalářská práce má za cíl Sapkovským vyprodukované pasáže popisující každodenní život vyjmout a přiblížit, jakým způsobem trilogie stojící na pomezí historie a fantastiky středověk prezentuje.

Vzhledem k rozsáhlosti tématu a množství lokalit i situací, kterými hrdina trilogie prochází, je v této práci husitská každodennost aplikována pouze na život v ulicích pozdně středověkého města, kteréžto pasáže jsou Sapkovským popsány vskutku podrobně.

Pro začátek je nutné říci co slovo reprezentace vůbec znamená. Bártlová se o tomto tématu rozepisuje ve své kapitole *Reprezentace* ve sborníku *Kultura jako téma a problém dějepisectví*³.

V případě historického reprezentace se jedná o: „reference odkazující ke vztahu mluvčích subjektů k minulosti, dějinám nebo dějinnosti a sekundárně vypovídajících též o obsahu a mechanismech fungování jejich historického myšlení.“⁴ Historie jako taková je reprezentací sama o sobě. Historik se nikdy nemůže dozvědět, jak se v minulosti události doopravdy staly, protože všechny skutečnosti jsou nám zprostředkovány reprezentací někoho jiného. Zde je vhodné podotknout známé úsloví: dějiny píší vítězově. Čím jiným jsou pro nás tedy dějiny než reprezentací událostí z per, brků nebo hliněných tabulek písařů na vítězných stranách, případně zhrzených poražených. Dějiny jako takové se tedy nedají psát objektivně (kromě přehledů datací), nýbrž vždy jsou něčími reprezentacemi. Z umělecko-historického hlediska vystihuje reprezentace vztah mezi podobností mezi zobrazením a obrazem.

Jak je již napsáno výše, dnešnímu člověku jsou dějiny popisovány často velmi zkresleně za účelem komerčního výdělku, případně tak, aby bylo dosaženo splnění očekávání obecně rozšířené představy o středověku. V následujících kapitolách chci tedy spolu se Sapkowskiho prací představit jistou autentickou formu středověké každodennosti na území Čech, Polska, a především Slezska na příkladech z městského prostoru.

³ BÁRTLOVÁ, Milena. Reprezentace. In. HANUŠ, Jiří – ŘEPA, Milan – BOROVSÝ, Tomáš (edd.). *Kultura jako téma a problém dějepisectví*. Brno, 2006, s. 63-70.

⁴ ŘEZŇÍKOVÁ, Lenka. *Moderna a historismus. Historické reprezentace v proměnách literatury na přelomu 19. a 20. století*. Praha, 2004, s. 15.

1. Dějiny každodennosti

V rámci této bakalářské práce je vhodné zodpovědět otázku, co jsou to dějiny každodennosti a co je předmětem jejich zkoumání.

Jak napsal Petr Čornej, není snadné nalézt rovnováhu mezi historickým přístupem vystupujícím z rámce doby, ve které umělec působí a kritickým nadhledem badatele, který zná už předem výsledek a cítí se tedy být oprávněn vynášet soudy.⁵ To se týká také dějin každodennosti, které stále více nabírají na popularitě. Moderní člověk chce poznat minulost atraktivnějším způsobem, než pouhými daty a letopočty, případně politické souvislosti. Toužíme poznat historii na vlastní kůži. Právě dějiny každodennosti umožňují přiblížit nám středověký svět, tak jak to obecná historie nedokáže, zároveň dávají možnost jistého lidského pohledu na minulost. Dějiny každodennosti nám umožňují ztotožnit se s minulostí, jelikož jsou prostředkem k pochopení mentality, například v této práci jde o mentalitu středověkého člověka.

Dějiny každodennosti jsou oproti velkým dějinám zaměřeny především na prosté masy, nikoliv na důležité politické hybatele, ani na význačné dějinné události, i když jsou jistě samy o jejich sobě důležitou součástí. Musíme však přiznat roli těchto velkých dějin ve formování každodennosti. Goetz udává, že dějiny každodennosti sledují člověka mezi velkými politickými dějinami a sociálně-ekonomickými dějinami.⁶ Sám popisuje každodennost jako lidský život sám ve svém denním průběhu v rámci příslušných životních poměrů.⁷ Musíme tedy vzít v úvahu vliv velkých dějin na život jednotlivce, avšak také vliv jednotlivců na velké dějiny, protože právě anonymní masy jsou často hybateli dějin.

Dějiny každodennosti se snaží postihnout maličkosti ze života více či méně objektivizovaných společenství lidí, avšak využívají k tomu příklady ze životů jednotlivců. Problém vyvstává právě v procesu objektivizace. Středověká každodennost se sice snaží o nalezení jistého typického příkladu, ale odvolává se právě na náhodně dochované případy jednotlivců, které se následně pokouší zobecňovat. Z tohoto vyplývá složitost tohoto pohledu na historii, který bývá vystavěn

Pokud se obrátíme k definici dějin každodennosti, uvádí Petráň definici A. I. Arnoldova. Ten definuje dějiny každodennosti jako: „sociálně ekonomickými vztahy podmíněný souhrn způsobů a forem uspokojování materiálních a duchovních potřeb lidí mimo sféru výroby a veřejné politické činnosti. Jestliže se mluví o každodenním životě, míní se obydlí lidí, jídlo,

⁵ ČORNEJ, Petr. *Světla a stíny husitství*. Praha, 2011, s. 374.

⁶ GOETZ, Hans-Werner. *Život ve středověku*. Jinočany, 2005, s. 12.

⁷ GOETZ, Hans-Werner. *Život ve středověku*. Jinočany, 2005, s. 15.

oděv, práce v domácnosti, předměty v domácnosti, povaha každodenního zaměstnání v mimopracovní době, formy trávení volného času, zábava, povaha rodinného styku atd.“ Petrůň však podotýká, že toto platí pro kapitalistickou společnost. Ve feudální společnosti každodenní život, výroba i část politické činnosti splývaly.⁸

Dějiny každodennosti se vždy vztahují k určitému časoprostoru, v případě této práce na první polovinu 15. století a prostor Dolního Slezska a Čech. Avšak musíme zohlednit, že ne na vše právě existují dochované záznamy z této doby nebo místa, tudíž dochází také k využívání příkladů z doby nebo míst blízkých uvedenému časoprostoru, čímž se však smazávají regionální rozdíly. Nelze však neopomenout, že každodennost závisí na několika faktorech, které jsou tímto smazávány. Nesmí tak docházet k přílišnému objektivizování – stavy, pohlaví, věk, původ osob nebo také povolání, vzdělání a náboženství – to vše ovlivňuje každodennost. Dějiny každodennosti mají i své vlastní okruhy zájmů studia odvíjející se právě od odlišností využívaných subjektů. Mezi tyto okruhy můžeme zařadit trávení času ve významu vnímání času a jeho využívání, městské nebo venkovské prostředí, případně detailní zaměření na stolování, odívání či hygienu. Dříve byly dějiny každodennosti zaměřované za dějiny práce, ale dnes je práce brána pouze jako jedna složka tohoto historického. Dále se setkáváme se zaměřením podle stavů – zájem o šlechtu, měšťany, venkovany nebo neopomenutelný klér. Historik zabývající se dějinami každodennosti se snaží najít průnik mezi několika množinami, aby tak co nejlépe mohl přiblížit středověký život i mentalitu.

Jak je psané výše, zdroje k poznání dějin každodennosti jsou často náhodného charakteru, a ne vždy využitelné. Musíme vždy myslet na nutnost kritického zhodnocení pramenů námi využívaných. Pramen musí mít prokazatelnou vypovídací hodnotu. Tímto se nám do středu zájmu dostávají i materiály, které jinak historie odmítá využívat pro jejich fantasknost. Dějiny každodennosti po kritickém zhodnocení využívají i umění nebo literaturu, které ačkoliv nepopisují historické události, ukazují mentalitu doby, ve které vznikaly. V případě malířského nebo sochařského umění jsou nám prezentovány i neocenitelné prameny pro poznání odívání. Dalším problematickým bodem dějin každodennosti je častá záměna s dějinami hmotné kultury. Dějiny každodennosti s hmotnou kulturou úzce souvisí a bez ní by nebylo možné každodennost pochopit. Hans-Warner Goetz píše, že jsou dějiny hmotné kultury pouhým jedním aspektem dějin každodennosti, kterému musí být přidán aspekt duchovní.⁹ Do hmotné kultury mimo jiné patří dle Wielowiejského tři základní oblasti – 1. produkce reprezentována

⁸ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (I. díl)*. Praha, 1985, s. 60.

⁹ GOETZ, Hans-Werner. *Život ve středověku*. Jinočany, 2005, s. 14.

například osídlením nebo řemesly, 2. rozdělování, to znamená věci spojené s ekonomikou, tedy váhy, míry, nebo transport a 3. oblastí je konzumace zastoupena potřebami nebo potěchami těla i ducha.¹⁰

V této kapitole bych také měla představit alespoň nejdůležitější zástupce tohoto segmentu dějin. Vzhledem k tomu, že polským historikům je věnována celá jedna samostatná kapitola, jsou zde uvedeni zástupci pouze našeho, tedy českého historiografického rybníčku.

Zikmund Winter patří v českém rybníčku mezi průkopníky dějin kultury a dějin každodennosti. Jeho předmětem studia byl každodenní život ve městech a města celkově. V této práci se jeho jméno ještě několikrát objevuje v různých kapitolách, proto si zde dovoluji představit pouze některá z jeho děl, kterážto však také dojdou svého představení. Winterův okruh zájmu byl podobně jako později Zíbrtův rozličný. V jeho pracích najdeme jak práce o odívání¹¹, městské kultuře,¹² tak i o život na školách.¹³ Jak bylo naznačeno, bývaly dějiny každodennosti dříve zaměřovány za dějiny řemesel. Ve Winterově bibliografii se nachází i práce věnované řemeslům a celkově pracovním povinnostem středověkých a raně novověkých obyvatel našeho prostoru. Jedná se o práce *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a XV. věku*¹⁴, kterážto kniha byla v této práci použita v souvislosti s krčmami nebo *Řemeslnictvo a živnosti v Čechách v XVI. věku (1526-1620)*.

Na poli českých středověkých dějin každodennosti se mezi prvními objevuje také Čeněk Zíbrt zkoumající každodennost z hned několika pohledů. Od Čenka Zíbrta nechybí práce zabývající se kulturou. Z těchto například sice ne zabývající se středověkem, ale i tak kulturně zaměřené *Z doby úpadku : kulturně historické obrazy ze XVII. a XVIII. věku*.¹⁵ V prostoru českého reenactmentu neboli historické rekonstrukce je zvláště ceněna těžko, případně draho dostupná Zíbrtova kniha (ve spolupráci se Zikmundem Winterem) *Dějiny kroje v zemích českých až po*

¹⁰ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (I. díl)*. Praha, 1985, s. 77.

¹¹ WINTER, Zikmund. *Dějiny kroje v zemích českých od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy*. Praha, 1893, 670 s.

¹² WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, 903 s.

¹³ WINTER, Zikmund. *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje. Kulturní obraz XV. a XVI. století*. Praha, 1899, 614 s.

WINTER, Zikmund. *Život a učení na partikulárních školách v Čechách XV. a XVI. věku*. 1901, 821 s.

¹⁴ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v XIV. a XV. století*. Praha, 1906, 976 s.

¹⁵ ZÍBRT, Čeněk. *Z doby úpadku : kulturně historické obrazy ze XVII. a XVIII. věku*. Praha, 1905.

*války husitské*¹⁶ popisující historické oděvy. Další z témat jeho bádání bylo umění a trávení volného času ve formě hudby,¹⁷ tance,¹⁸ her,¹⁹ nebo stolování a kuchařského umění.²⁰

František Hoffmann stejně jako Winter měl zájem o dějiny spojené se středověkými městy, za která považuje pouze města vrcholného a pozdního středověku, tedy 13-15. století.²¹ V Hoffmannově případě se jedná především o zaměření na město Jihlavu. Ve svých nejznámějších publikacích se však zaměřuje na česká a moravská město, ovšem poněkud stranou ponechal města slezská, o kterýchžto tvrdil, že si zaslouží své vlastní zpracování. Poněkud stranou by rád ponechal i město Prahu, jelikož se jako sídelní město vymyká objektivizované formě českého města.²² V případě Prahy se však nelze tomuto městu vyhnout., protože množství pramenů nám pomáhá pochopit situaci v městech jiných.

Dalším mužem z této skupiny je Josef Žemlička. Tento se zabýval především vrcholným středověkem reprezentovaným Přemyslovci.²³

Martin Nodl patří mezi novější autory, který pochopil moderní touhu po ztotožnění se s dějinami. V současnosti je to jedno z prvních jmen, které historika napadne, pokud se zajímá o středověkou každodennost. Jeho práce *Jeden den ve středověku*²⁴, *Člověk českého středověku*²⁵ a *Středověk v nás*²⁶ poměrně čtivou a populární formou představují problematiku středověkého každodenního života. Výhodou Martina Nodla oproti Winterovi s Hoffmannem je snadné porozumění textu, kde zvláště Zikmund Winter svým zastaralým stylem psaní sice odpovídajícím době, ve které žil a působil, pro moderního čtenáře pokulhává.

¹⁶ ZÍBRT, Čeněk. *Dějiny kroje v zemích českých od dob nejstarších až po války husitské*. Praha, 1892, 457 s.

¹⁷ ZÍBRT, Čeněk. *Hrály dudy : dějiny starodávné selské muziky české*. Praha, 1917, 96 s.

¹⁸ ZÍBRT, Čeněk. *Jak se kdy v Čechách tancovalo : dějiny tance v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku z věků nejstarších až do nové doby se zvláštním zřetelem k dějinám tance vůbec*. Praha, 1895, 447 s.

¹⁹ ZÍBRT, Čeněk. *Dějiny hry šachové v Čechách od dob nejstarších až po náš věk : studie kulturně-historická*. Praha, 1888, 28 s.

²⁰ ZÍBRT, Čeněk. *Staročeské umění kuchařské : S původními obrázky*. Praha, 1927, 660 s.

²¹ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, s. 13

²² HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, s. 13.

²³ ŽEMLIČKA, Josef. *Zpověď Kukaty aneb chmurný příběh z dob, kdy v Čechách vládli Přemyslovci*. Praha, 2003, 220 s. ISBN 80-86493-07-5.

²⁴ NODL, Martin – SOMMER, Petr (edd.). *Jeden den ve středověku*. Praha, 2014, 216 s.

²⁵ NODL, Martin – ŠMAHEL, František (edd.). *Člověk českého středověku*. Praha, 2002, 500 s.

²⁶ NODL, Martin. *Středověk v nás*. Praha, 2015, 312 s.

2. Andrzej Sapkowski

V kontextu Sapkovského tvorby je *Husitská trilogie* první sérií po předem předpokládaném ukončení *Zaklínače*. Původní obavy čtenářů o opuštění ryze fantasy žánru se však zcela nenaplnily. Aby se předešlo pochybám, dílo bylo již prvoplánově zamýšleno jako historická fikce. V rozhovoru s Wojciechem Orlińskim pro polské noviny *Gazeta Wyborza* vydaném 9. dubna 1999 měl již autor jasno, že nově vznikající trilogie bude patřit do pod žánru historická fantasy, případně bude historickým románem s fantasy prvky, i kdyby se tam měla, dle autorových slov, objevit, byť třeba jedna jediná striga.^{27,28}

Pokud se zaměříme na okolnosti vzniku románů, vyvstává otázka, proč se dílo odehrává v kontextu husitských válek především v regionu Dolního Slezska. Autor to vysvětluje nejen touhou po napsání historického románu, ale i dostatkem podkladů k tomuto regionu, což potvrzuje i polský historik Jan Drabina.²⁹ Za vznik díla Sapkowski částečně může poděkovat své fanouškovské základně v České republice, zasílali mu nové podklady vztahující se k období husitských válek, a částečně přechodu k četbě odborné literatury z důvodu znuděnosti literaturou beletristickou³⁰. Zároveň udává, že se mu podařilo v Čechách sehnat hned několik knih věnujících se tématu husitských válek, kteréžto ho inspirovaly k sepsání trilogie. Zasluky připisuje obzvláště sérii knih *Husitská revoluce* od Františka Šmahela, tedy jednoho z předních českých historiků zabývajících se obdobím pozdního středověku. Sapkowski kromě své iniciativy získával materiály prostřednictvím kontaktů v Čechách, český vydavatel mu zasílal nové podklady týkající se husitských válek.³¹

Nelze Andrzej Sapkovskému také upřít kritickou práci s prameny. Na příkladu inkvizice udává, že je nesmysl stavět na nejlépe zachovaných pramenech, tedy klášterních a kostelních aktech, neboť by to bylo jako psát o komunismu pouze ze zpráv ze sjezdů komunistické strany. Proto si dovoluje prezentovat v trilogii inkvizici ve světle mnohem horším než například Paweł Kras ve své práci *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*^{32,33}

Po vydání knihy *Narrenturm* čelil Andrzej Sapkowski kritice z historické obce, především od Janusze Tazbira³⁴, bývalého ředitele historického institutu Tadeusze Manteuffla Polskiej Akademii Nauk. Tento měl Sapkovskému vytknout, že se dostatečně nedrží pramenů. Sám

²⁷ 1. vydání knihy *Narrenturm* proběhlo v roce 2002 v nakladatelství superNOWA.

²⁸ ORLIŃSKI, Wojciech. W stronę historii. In. *Gazeta Wyborza* 83, 1999, s. 19.

²⁹ DRABINA, Jan. *Życie codzienne w miastach śląskich XIV i XV wieku*. Opole, 1991, s. 8.

³⁰ BEREŚ, Stanisław – SAPKOWSKI, Andrzej. *Historia i fantastyka*. Warszawa, 2005, s. 101-102.

³¹ BEREŚ, Stanisław – SAPKOWSKI, Andrzej. *Historia i fantastyka*. Warszawa, 2005, s. 107.

³² KRAS, Paweł. *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*. Lublin, 1998, 362 s. ISBN 83-87703-21-4.

³³ BEREŚ, Stanisław – SAPKOWSKI, Andrzej. *Historia i fantastyka*. Warszawa, 2005, s. 137.

³⁴ TAZBIR, Janusz. Czyżby polski Eco?. In. *Nowe Książki* 3, 2003, s. 46.

Sapkowski se k tomuto nařčení vyjadřuje v rozhovoru vedeném Stanisławem Berešem, kde se distancuje od jakékoliv polemiky s historií, vzhledem ke svému nedostatečnému znalostem v oblasti historie. Dotazovaný přímo uvádí, že tyto disputace jsou mimo jeho ligu³⁵. Dalším vymežujícím se prvkem proti Tazbirově nařčení může být vnímána poznámka, kdy Andrzej Sapkowski uvádí, že v kontextu vysvětlování latinských a staroněmeckých citátů použitých v trilogii, měl vydavatel do poznámek přidat poznámku, že autor popisuje historii bez „přehnané úcty k pramenům.“ Neúcta k historii ani pramenům nemůže být brána doslovně. V případě trilogie se nejedná o autorovo svévolné skládání událostí do pro něj příběhově výhodnější dějové linie, i když si samozřejmě občas něco přidá či ubere, což beletrie bez výhrad umožňuje. Sapkowski se pramenů drží co se týče titulů osob, například z vratislavského biskupa nedělá biskupa lehnického. Autor zároveň dodržuje a ctí posloupnost historických událostí, kupříkladu nenechá své literární husity v roce 1425 vypálit Ratiboř, nýbrž město Bardo, tak jak si to prameny žádají.³⁶

Považuji za fascinující znalosti Andrzeje Sapkowského na poli středověké, náboženské nebo okultní literatury, případně práci, kterou při vzniku husitské trilogie musel podstoupit právě pro tuto možnost využít autentická díla. Všichni tři hlavní hrdinové jsou nadáni znalostmi vskutku rozsáhlými, ale díky řemeslnému umu spisovatele jsou podávány s lehokostí a stravitelnou formou. Andrzej Sapkowski také využívá hned několika jazyků, i když některé se objevují jen v několika málo frázích, proto je opravdu vítaným nikoliv pouhým zpestřením, nýbrž přímo prostředkem k pochopení všech narážek i odkazů, autorem přidány poznámkový aparát vysvětlující kromě již zmíněných frází i některé souvislosti viz. Judenflecke v kapitole o Židech v rámci této práce (s.46), ale i měr nebo historických souvislostí. I trojjazyčný místopis zároveň přítomný ve všech třech knihách značně ulehčuje čtenáři práci. Zajímavostí vázanou k husitské trilogii je využitá možnost sledování tras cestujícího Reinmara prostřednictvím fanoušsky zpracované mapy na portálu www.arcgis.com pod názvem Trylogia husycka - między literacką fikcją a historią³⁷

Vzhledem k polské národnosti i blízkosti témat se Sapkowského trilogie nemůže vyhnout srovnání s dílem jiného velikána – Křižáky Henryka Sienkiewicze. Sapkowski má k Sienkiewiczovi velmi dobrý vztah, považuje ho za jeden ze svých literárních vzorů.³⁸ Nelze

³⁵ BEREŚ, Stanisław – SAPKOWSKI, Andrzej. *Historia i fantastyka*. Warszawa, 2005, s. 99.

³⁶ BEREŚ, Stanisław – SAPKOWSKI, Andrzej. *Historia i fantastyka*. Warszawa, 2005, s. 99-100..

³⁷ <https://www.arcgis.com/apps/MapJournal/index.html?appid=0cf9061336154f75b55a169e597f0382>

³⁸ BEREŚ, Stanisław – SAPKOWSKI, Andrzej. *Historia i fantastyka*. Warszawa, 2005, s. 250,

se tedy divit jistým podobnostem obou děl, ať už již zmíněnou tematickou či osudem vyvolené ženy hlavního hrdiny.

Samozřejmě čtenáře Sapkowského děl zaujme také jeho humor. Například sny o budoucnosti smyšlené osobnosti Amadeje Bati. „Kupříkladu já vidím svoji budoucnost v obuvnictví. Boty potřebuje každý, no ne? Můj tchán je švec. Až našetřím trochu peněz a svět se uklidní, dám se do podnikání a rozšířím tchánův verštat na manufakturu. Budu vyrábět boty ve velkém, vyvážet je do ciziny. Jednou bude celý svět nosit boty od Bati, však uvidíte.“³⁹

Sapkowski se také nebál vypůjčit si z dějin a zesměšnit možná největší polský rytířský idol z bitvy u Grunwaldu Závaše Černého z Garbova hned ve čtvrté kapitole první knihy trilogie. „Rytíř Závaš Černý z Garbova pozdržel koně, aby mohl zůstat o něco pozadu, nadzvedl se v sedle a dlouze pšoukl. Úlevně vydechl, opřel se oběma rukama o oblouk sedla a pšoukl ještě jednou.

„To je tím zelím,“ vysvětlil, když se za malou chvíli připojil k Reynevanovi. „V mém věku už nemůžu hltat tolik dušeného zelí. U kostí svatého Stanislava! Když jsem byl mladší, mohl jsem se přecpat k prasknutí. Čímkoliv, třeba i tím zpropadeným zelím, hlavně když v něm bylo dost kmínu. A dneska, cholera jasná, ledva ždíbec ochutnám, začne mě nadouvat, div mně to těřich neroztrhá. Stáří, chlapče, stojí za hovno.“

[...] Závaš opět zadržel koně, zdvihl se v sedle a prdl. Z vrbiček podél cesty vylétly vyplašené kavky.“⁴⁰

³⁹ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 164.

⁴⁰ SAPKOWSKI, Andrzej. *Narrenturm*. Ostrava, 2009, s. 51-52.

3. Děj

V rámci této kapitoly bych chtěla přiblížit děj husitské trilogie a postavy v ní vystupující. Naprosto nejzásadnější postavou je osoba Reinmara z Bělavy, původem slezského nižšího šlechtice, medika, čaroděje a celkově naivního mladíčka s oblibou v krásných ženách. V jeho postavě se snoubí některé rysy postav ze Zaklínače. Společným rysem zaklínače Geralta jsou magické schopnosti hlavního hrdiny, pro které jsou Reynevan i Geralt jistým způsobem vyčleněni z masové společnosti, ale bez ostychu v případech potřeby využívání lidmi, kteří by je za jiných okolností odsoudili. Například v následujícím úryvku:

„Bělavo,“ chytil ho Pulpán prudce za rukáv. „Říkají o tobě, že jsi magik. Tak tu nemoc odčaruj, použij nějaké zakletí nebo čarodějný lektvar... Nezmrač mě. Zaplatím ti zlatem...“

„Zlato tě nevyлéčí. Zákrok je absolutně nezbytný.“

„Hovno nezbytný!“ rozkřikl se Pulpán. „Chceš mě přinutit?! Já jsem tady hejtman! Já tě... Já ti rozkazuji! Kurýruj mě kouzly a lektvary, ale s nožem se ke mně nepřibližuj! Zkus mě jenom škrábnout, zasraný mastičkáři, a já tě nechám roztrhat koňmi! Hej, muži! Strážte!“⁴¹

Nelze zapomenout ani na rytířské vlastnosti či v případě Reynevana rytířské ideály obou mužů. Reynevana ale není možné s drsným zabijákem Geraltem postavit bok po boku. Připomíná spíše trubadúra Marigolda, samozřejmě kdyby Marigold tolik nepil a uměl bojovat. Záliba v ženách a jistá naivita jsou pro oba dva rysy společnými.

Reinmar je na začátku přesvědčeným katolíkem, synem muže, který padl v bitvě u Grunwaldu na straně křižáků. Reinmar z Bělavy, zvaný též Reynevan začíná své dobrodružství mileneckým vztahem s vdanou ženou Adélou von Sterza. Po provalení se tohoto mileneckého vztahu je Reynevan nucen uprchnout před zlobou a pomstou Šterců, jinak příbuzných manžela Adély. Po nešťastné nehodě jeden ze Šterců umírá a Reynevan začíná svůj život na útěku. Přesně v tuto chvíli se dá přirovnat k Simplisitiuovi od Grimmelshausen, vzhledem k tomu, že je také nečekaně vržen do víru historických událostí. Postupně se začínají řady jeho nepřátel rozšiřovat z pouhého jednoho rodu na inkvizici, nadpřirozené vrahy, kteří zabili Reynevanova bratra Petra a loupežné rytíře.

Nebýt vlivných nebo nových přátel, nevyvázl by Reinmar ze Slezska živý. Zvlášť velký důraz je kladen na postavu Šarleje, který je hlavní příčinou Reinmarova přežití. Mužům se podaří cestou po Slezsku vlivem zvláštních náhod získat ještě zvláštnějšího druha ve formě astrální bytosti nepovedeným exorcismem přenesené do těla tupého hromotluka zvaného Samson

⁴¹ SAPKOWSKI, Andrzej. *Lux perpetua*. Ostrava, 2008, s 103.

Medák, jehož vědomí bytost nahradí, i když později přijme jeho identitu za svou. V rámci prvního dílu trilogie se s těmito postavami především seznamujeme a objevujeme jejich možnosti a schopnosti. Vzhledem k počátku děje v roce 1425 již naplno zuří husitská revoluce. Reinmarovo náboženské přesvědčení se otřásá v základech po zjištění, že jeho milovaný bratr Petr, domácky zvaný Peterlin byl zabit hlavně pro své husitské přesvědčení a pomoc husitům poskytovanou. Vzhledem k domněnkám inkvizice o Reynevanově konexím s českými husity je tento i se Šarlejem ve Frankenštejně uvězněn v Narrenturmu, neboli věži bláznů, odkud se později s pomocí husitské rejsy dostávají ven, přidávají se k husitům a nakonec všichni tři odcházejí i spolu se sirotky do Čech. V prvním díle se také setkává se svou novou láskou, i když city k Adéle stále nevyprchaly.

V druhém díle trilogie už je z Reinmara přesvědčený stoupenec kalicha. I během zuřících válečných událostí se však tato skupinka snaží dostat na kobylku Samsonova záhadného vtělení do lidského těla. Vydávají se tedy za postavou čaroděje Rupilia Slezáka. Ovšem inkvizice má své kontakty i v Čechách a stále Reynevanovi dýchá na záda. Reynevan se dostane na hrad Trosky, kde by měl čaroděj přebývat, ale za poněkud jiných okolností, než si představoval. Reynevan byl zajat a na tomto hradě uvězněn. S nečekanou pomocí od ducha zmiňovaného čaroděje se mu ale nakonec podaří uprchnout svým věznilům, i když se situace zdála původně beznadějnou. Problém nastává v okamžiku, kdy je krátce po útěku z Trosek zajat otcem Kateřiny z Bieberštějna, který má za to, že mu Reynevan zneuctil dceru. Reynevan však domnívající se, že jde o jeho tajemnou dívku jede více či méně dobrovolně s úmyslem postavit se k situaci čelem a těhotnou Kateřinu si vzít. Jaké však nastává překvapení, když místo jím zbožňované dívky před ním stane její společnice. Reynevan se nakonec s pomocí matky Jutty de Apolda, tak zní jméno té, jež si získala jeho srdce, dostává z Bieberštějnských spárů naplněn touhou najít onu dívku, jež by měla být před ním skryta v klášteře. Rozpolcenost mezi Juttou a Adélou vyprchává v momentě, kdy se Reynevan dozvídá o smrti Adély de Šterca v Minstrberském žaláři. V druhém díle se musí Reinmar popasovat i s nelehkým úkolem ze strany husitského hnutí – má se vrátit do Slezska za účelem najít a opět spojit tajnou informační síť zvanou Vogelsang. To se nakonec mladému Reinmarovi podaří. Druhý díl obsahuje pozitivní události. Reynevan nejenže splnil obtížný úkol, ale setkává se také se svou milovanou a aby toho nebylo málo, Šarlejovi se Samsonem se podaří znovu se s Reynevanem shledat a obnovit tak pouta svého přátelství. Vše se ale ke konci zvrtné v okamžiku, když Jan z Minstrberka napadá spolu s inkvizicí klášter, kde Jutta přebývá a mladá Apoldovna je zajata touto institucí.

Třetí díl trilogie *Lux perpetua* se pak nese v duchu opětovného hledání Jutty a snahu dostat jí ze spárů inkvizitorů. S tím souvisí nelehká situace, ve které se Reinmar ocitá. Inkvizice mu nabízí prozradit místo pobytu Jutty, ale pouze pod podmínkou, že se stane dvojitým agentem a bude jim donášet informace týkající se pohybu husitských vojsk. Této situaci ovšem nepomáhá ztráta důvěry v Reinmara ze strany husitského velení.

Z této svízelné situace mu pomáhá, jak jinak, než žena. V tomto případě jde o židovku Rixu Cartafillu de Fonesca, která je špiónkou krále Jagella. Situaci neusnadňuje ani stále větší blízkost, a hlavně posedlost Reynevanova úhlavního nepřítele Bikarta von Grelenort, který stál za vraždou Petra z Bělavy a má magickou schopnost měnit se v ptáka. Bikart von Grelenort má na své straně mocného spojence v osobě vratislavského biskupa a jako velitel skvady černých jezdců vraždících mocné spojence husitů nakonec dostává do svých spárů i Juttu de Apolda. Ta smrtelně raněna umírá v Reynevanově náručí jen pár okamžiků po jejich shledání. Reynevan zdrcen smrtí své družky má v úmyslu vstoupit do kláštera, ale opět vlivem nečekaných událostí je cestou raněn, a nakonec uvržen na pět let do žaláře. Odtud se pak dostává na přímluvu svých přátel a s úmyslem odjet do Konstantinopole se vydává na cestu. Nakonec ho však jeho náboženské přesvědčení a naděje na vítězství husitů dovádí až na Lipanské pole. Bitvu přežije a putuje odtud nakonec za svou příbuznou Držatou de Wirsing na její panství, kde se setkává s Elenče Stietencorn, dívka, jejíž cesta se s Reinmarovou již několikrát ve víru událostí protнула.

4. Polská historiografie

Vztah českých husitů k polskému prostředí se dal od bitvy u Grunwaldu v roce 1410 považovat za kladný. Sám Jan Hus byl též v přízni polské delegace při svém věznění v Kostnici, ovšem nikoliv z názorových důvodů, nýbrž kvůli polské nespokojenosti se způsobem vedení procesu s ním.

Velký význam v šíření husitské ideologie do Polska měly především dva faktory – země spolu sousedí a polština si je s češtinou velmi podobná. Zároveň nesmíme opomenout působení českého myšlení na polské vzdělance jako například studia některých polských či slezských studentů na pražské univerzitě a pomoc pražských mistrů při obnově krakovské univerzity.⁴² Z Husitské trilogie připomínám Bolka V. Opolského (Valáška), který je zde líčen jako bývalý pražský spolužák hlavního hrdiny Reinmara z Bělavy.

V rámci polské historiografie ovšem nebylo téma husitství příliš oblíbené. Historici dávali přednost bitvě u Grunwaldu, kterážto pro ně měla výrazný národní význam. Pokud se však zaměříme na 20. století, získává husitství své místo mezi předměty polského bádání.

Polská historiografie z 19. a začátku 20. století vztahující se k husitství se zabývala téměř výhradně pronikáním kacířských myšlenek do Polska. Stavěla především na díle a myšlenkách kronikáře Jana Długosze, který jakožto katolík hnutí odsuzoval a kritizoval.

Mezi kritiky hnutí patřil například Joachim Lelewel, který sice rozlišoval v rámci proudů mezi husity a tábority, ale souhrnně je označoval za kruté a nemilosrdné. Ještě ostřeji proti husitům vystupoval Maurycy Dzieduszycki ve svém dvousvazkovém díle *Zbigniew Oleśnicki* z let 1854-1854. Dzieduszyckého názory byly zcela jistě ovlivněny studiem jezuitského semináře. Tento autor rozlišoval samostatná husitská hnutí z nichž negativně vyzdvihl orebity a pikardy, Dzieduszyckým ztotožňovanými s adamity, kteréžto označoval za nejhorší ze všech hnutí a pro svou zhýralost nakonec zlikvidované Janem Žižkou. Podobně nekompromisním historikem byl též Antoni Prochaska. Jako silně věřící vnímal husitství pouze jako prostředek ohrožení církve, křesťanské společnosti a vzdělanosti. Prochaska také ve své knize *W czasach husyckich* označil táboritské hnutí za nejradikálnější ze všech vzhledem k 72 článkům z prosince 1420, kde byla odmítána nikoliv pouze moc světská, nýbrž i dogmata a moc církevní. Zároveň toto hnutí prosazovalo myšlenky rovnostářství – měly být odstraněny rozdíly v právech vyplývající ze stavu, bohatství či urozenosti.⁴³ Iwańczak to shrnuje v jednom ze svých článků: „Podle jeho názoru táborité neměli ani jasnou víru ani politický program a navíc realizace jejich požadavků

⁴² MALECZYŃSKA, Ewa. Vliv husitského hnutí na Polsko. In. *Mezinárodní ohlas husitství*. Praha, 1958, s. 62.

⁴³ PROCHASKA, Antoni. *W czasach husyckich*. Kraków, 1897, s. 15 (180).

mohla ohrozit učení církve. Jejich vize sociálních změn byla nejen radikálnější než cíle francouzské revoluce, ale také poškozovala základy křesťanské společnosti.“⁴⁴

Na opačném konci můžeme v této době najít například Karola Boromeusze Hoffmana. Tento obviňoval papeže, že zmařil šance na spojenectví Čechů s Poláky, zároveň popisoval tábory jako demokratickou stranu.

Objektivněji se k husitství stavil Tadeusz Korzon. Popsal husity jako plenitele vlastní země i zemí sousedních pod vlivem fanatismu. Na druhou stranu vyzdvihl Jana Žižku jako geniálního стратега o organizátora. Ve svém díle *Dějiny středověku*⁴⁵ Korzon postavil Žižku do role vůdce první pražské defenestrace. Tuto nesrovnalost lze však vysvětlit tím, že se Korzon nikdy nezabýval středověkem.⁴⁶

Podobně tak Stanisław Smolka vnímal klady i zápory husitství. Kritizoval anarchistické a revoluční prvky, naopak kladně popisoval husitské hnutí jako boj svobodných myšlenek proti pevným poutům středověké katolické církve.

Vyloženě pozitivní hodnocení husitství předložil Walerian Krasiński. Oceňoval především Jana Žižku jako válečníka a naopak Prokopa Velikého jako muže ochotného uzavřít mír. Dalším polským autorem byl Michał Gliszczyński – autor jediné monografie o husitství v Polsku z období 19. a začátku 20. století. Kniha *Hus i husyci, szkice historyczne* (1859) ovšem nebyla původní. Dílo bylo založeno na pracích Palackého a Sommera.

V první polovině 20. století docházelo až do 30. let k úpadku zájmu o husitství v jiném než religiózním smyslu. Jedním z nemnohých autorů tohoto období byl Kazimierz Popiłek, který se svou prací *Śląsk i Polska w okresie wojen husyckich* (1927) zabýval vztahem Slezska a Polska v době husitských válek. Dalšímu bádání zamezilo vypuknutí 2. světové války, která však udala směr, kterým se historici zabývali – dějinám vojenství.

V roce 1952 vychází populárně naučná kniha Stanisława Zajączkowskiego *Ruch husicky w Czechach*. Kniha měla za účel obeznámit polského čtenáře s husitským hnutím v Čechách. Kromě marxistického pohledu obsahovala kniha některé nepřesnosti.⁴⁷ O rok později vychází článek Mieczysławy Wierzejskiej o husitském vojevůdci Piotru Polakovi z Lichwina⁴⁸, který

⁴⁴ IWAŃCZAK, Wojciech. *Táborité v polské historiografii 19. a začátku 20. století*. In. Husitský tábor 12. Tábor, 1999, s. 71.

⁴⁵ KORZON, Tadeusz. *Historia wieków średnich*, Warszawa, 1884, 424 s.

⁴⁶ IWAŃCZAK, Wojciech. *Táborité v polské historiografii 19. a začátku 20. století*. In. Husitský tábor 12. Tábor, 1999, s. 73.

⁴⁷ ZIÓŁKOWSKI, Konrad. *Wojskowość i wojny husyckie na kartach polskiej historiografii*. In. Studia z dziejów polskiej historiografii wojskowej 13. Poznań, 2012, s. 17.

⁴⁸ WIERZEJSKA, Mieczysława. *Piotr Polak „defensor Regni Poloniae” w dobie walk husyckich*. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 8. Wrocław, 1953, s. 124-142.

působil především ve Slezsku. Autorka ho popisuje jako nevýznamného rytíře stojícího proti feudalismu a německému živlu. V témže roce vydávají Roman Heck s Ewou Maleczyńskou sbírku zdrojových husitských textů.⁴⁹ Další významná kniha Ewy Maleczyńskiej *Husitské hnutí v Čechách a v Polsku*⁵⁰ z roku 1959 hodnotila husitství nikoliv z pohledu toho, čeho bylo dokázáno, nýbrž z opačné perspektivy, tedy podle cílů jich dosaženo nebylo. Ovšem díky bádání této historičky bylo na vratislavské univerzitě započato udílení systematické pozornosti českým středověkým dějinám a husitství. Sapkowski Maleczyńskou označil za jeden ze zdrojů informací k Husitské trilogii. Odkazuje se na ní kromě lidově-revolucionářského charakteru hnutí i na záležitosti ohledně inkvizice, díky kterým byl kritizován nejen Januszem Tazbirem, ale i Michałem Kaczmarkem, znalcem dějin Slezska.⁵¹ Roman Heck byl úzce propojen s českou historiografií. Jeho specializací byly především vztahy mezi Polskem a českými zeměmi, zároveň se věnoval i českému středověkému dějepisectví. Heck však nebyl zaměřen ryze na husitství samotné, věnoval se i době polipanské. Heckovým stěžejním dílem se stala kniha *Tábor a Jagellonská kandidatura v Čechách 1438-1444* (1964), která se právě problematikou polipanské doby zabývá.⁵²

V rámci polské historiografie vyniká ve 20. století hlavně Stanisław Bylina. Bylina se kromě kacířských sekt a postavy Konráda Waldhausena zabýval i dějinami Slezska. Nebylo mu cizí ani téma magie⁵³. Bylinovým největším přínosem v oblasti husitství bylo podání prvního uceleného obrazu na husitskou revoluci polské historické obci i veřejnosti.⁵⁴ Neopomeňme ani Jerzyho Grygiela, který zaujal především svou monografií o Zikmundu Korybutovi⁵⁵ nejen polskou, nýbrž i českou historickou obec. Za mužskými kolegy nezaostává historička Anna Paner se zaměřením na náboženskou otázku. Mimo jiné napsala Paner monografii o Janu Žižkovi⁵⁶ či práce o Janu Husovi.

Mezi současné významné historiky nelze nezařadit Wojciecha Iwańczaka. Iwańczakův předmět studia se nachází v pozdním středověku až raném novověku převážně na území Čech, ale

⁴⁹ HECK, Roman – MALECZYŃSKA, Ewa (edd.). *Ruch husycki w Polsce. Wybór tekstów źródłowych*. Wrocław, 1953, 268 s.

⁵⁰ MALECZYŃSKA, Ewa. *Ruch husycki w Czechach i w Polsce*. Warszawa, 1959, 551 s.

⁵¹ BEREŚ, Stanisław – SAPKOWSKI, Andrzej. *Historia i fantastyka*. Warszawa, 2005, s. 136.

⁵² ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce I*. Praha, 1995, s. 41.

⁵³ BYLINA, Stanisław. *Magia, czary i kultura ludowa w Polsce XV i XVI w.* In. *Odrodzenie i Reformacja w Polsce XXXV*. Warszawa, 1990, s. 39-52.

⁵⁴ BYLINA, Stanisław. *Rewolucja husycka. Przedświt i pierwsze lata*. Warszawa, 2011, 328 s. ISBN 978-83-7543-205-3. ISSN 0029-8514.

Týž. *Rewolucja husycka. Czas chwały i czas zmierzchu*. Warszawa, 2015, 225 s. ISBN 978-83-754-3377-7.

⁵⁵ GRYGIEL, Jerzy. *Žycie i działalność Zygmunta Korybutowicza. Studium z dziejów stosunków polsko-czeskich w pierwszej polowie 15 wieku*. Wrocław-Warsawa-Kraków-Gdańsk-Łódź, 1988, 124 s.

⁵⁶ Paner, Anna. *Jan Žižka z Trocnova*. Gdańsk, 2002, 333 s. ISBN 83-7326-041-2.

nezdráhá se ani dějin Evropy. Tento se zaobírá kromě husitství i rytířstvím a historiografií, případně historickou kartografií a geografii. Mezi jeho nejznámější práce patří k pozdně středověkému období kupříkladu *Lidé modlitby, meče a práce*.⁵⁷ Z religiózního hlediska pohlíží na dějiny Paweł Kras.⁵⁸ Kras se zabývá tématem inkvizice, a to i v práci *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*. Toto dílo ukončilo éru pomyslného panování marxismem ovlivněné knihy *Ruch husycki w Polsce* od Ewy Maleczyńskiej.

Pokud se od všeobecného pojetí husitství přesuneme přímo k dějinám každodennosti ve městech, objevuje se jméno Jan Ptaśnik, který se tématem kultury středověkých měst zabýval už na přelomu 19. a 20. století. Tento by se dal přirovnat k našemu českému Zikmundu Winterovi. Oba dva stáli na počátcích urbáních dějin. Jako příklady k tématu poslouží kniha Jana Ptaśnika *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*⁵⁹ nebo *Życie żaków krakowskich*.⁶⁰ V případě druhého díla si opět povšimněme paralely mezi Ptaśnikem a Winterem, který se taktéž zajímal o život studentů a žáků.⁶¹

Z pohledu historick-sociologického se na středověkou polskou kulturu dívá Kazimierz Dobrowolski se svou publikací *Przyczynki do dziejów średniowiecznej kultury polskiej. Z rękopisu szczyrzyckiego*.⁶²

Ze starších autorů připomínám též Stanisława Kutrzebu, který zkoumal především právní aspekt dějin v rámci Krakova.

Opět se nám v rámci středověké městské každodennosti objevuje jméno Ewa Maleczyńska tentokrát s prací *Życie codzienne Śląska w dobie odrozenia*.⁶³ Mezi další ženy zabývající se tímto tématem patří mimo jiné Janina Gilewska-Dubis. Tato napsala opět práce zaměřené spíše na slezský region, a to například *Życie codzienne mieszczań wrocławskich w dobie średniowiecza*,⁶⁴ nebo dílo *W późnośredniowiecznym Wrocławiu*.⁶⁵

⁵⁷ IWAŃCZAK, Wojciech. *Lidé modlitby, meče a práce. Tři stavy v českém středověkém myšlení*. Praha, 2012, 239 s. ISBN 978-80-2570-434-9.

⁵⁸ KRAS, Paweł. *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*. Lublin, 1998, 362 s. ISBN 83-87703-21-4

⁵⁹ PTAŚNIK, Jan. *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*. Kraków, 1934, 511 s.

⁶⁰ PTAŚNIK, Jan. *Życie żaków krakowskich*. Warszawa, 1957, 186 s.

⁶¹ WINTER, Zikmund. *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje. Kulturní obraz XV. a XVI. století*. Praha, 1899, 614 s.

WINTER, Zikmund. *Život a učení na partikulárních školách v Čechách XV. a XVI. věku*. 1901, 821 s.

⁶² DOBROWOLSKI, Kazimierz. *Przyczynki do dziejów średniowiecznej kultury polskiej. Z rękopisu szczyrzyckiego*. Kraków, 1927, 48 s.

⁶³ MALECZYŃSKA, Ewa. *Życie codzienne Śląska w dobie odrozenia*. Warszawa, 1973, 148 s.

⁶⁴ GILEWSKA-DUBIS, Janina. *Życie codzienne mieszczań wrocławskich w dobie średniowiecza*. Wrocław, 2000, 359 s. ISBN 9788370237929.

⁶⁵ GILEWSKA, Janina. *W późnośredniowiecznym Wrocławiu*. Wrocław, 1967, 128 s.

S další představitelkou zůstaneme v dámské společnosti, jelikož nelze vynechat Antoninu Jelicz, která se však na rozdíl od předešlých dvou historiček odlišuje zaměřením nikoliv na Slezsko, nýbrž na Krakov.⁶⁶ Tato autorka se také podílela na rozšíření francouzské série o dějinách každodennosti „*La Vie Quotidienne*“ do Polska a sama pak tímto inspirována napsala již zmíněnou publikaci o dějinách každodennosti v Krakově. V reakci pak přibyla o deset let později spoluautorská práce *Życie codzienne magnaterii polskiej XVII wieku* pánů Władysława Czaplińskiego a Józefa Długosze. Tato práce však svým zaměřením nespadá do našeho okruhu zájmu o středověk.⁶⁷

Když se dostaneme k význačným mužským postavám polské historiografie dějin každodennosti ve městech, setkáme se hlavně se jmény Jan Drabina a Ryszard Kiersnowski. Jan Drabina se stejně jako ostatní kromě několika prací zaměřených na středověkou náboženskou otázku, zabývá každodenním životem Slezska, a to v díle *Życie codzienne w miastach śląskich XIV i XV wieku*.⁶⁸ Ryszard Kiersnowski měl naopak jako svou hlavní badatelskou činnost monetární otázku, avšak z jeho díla o každodennosti *Życie codzienne na Śląsku w wiekach średnich*⁶⁹ čerpal například i Josef Petráň pro své *Dějiny hmotné kultury*. Kromě Slezska se věnoval i regionu Pomořansko a stejně jako o každodenním životě ve Slezsku napsal ve spolupráci s Teresou Kiersnowskou monografii o zdejším ovšem přímo raně středověkém životě.⁷⁰ Dále se objevuje i jméno Henryk Samsonowicz se zaměřením na postavení Polska v Evropě, ale i na středověké město.⁷¹

V rámci dvorské kultury se o dějiny každodennosti opírá také Szymon Wrzesiński v knize *Tajmenice rycerzy : życie codzienne śląskich feudalów*.⁷²

Z pohledu času se na dějiny středověkého každodenního života dívá Grzegorz Myśliwski. O této problematice napsal publikaci *Człowiek średniowiecza wobec czasu i przestrzeni*.⁷³

Další okrajově se dějin každodennosti dotýkající autorkou je Ewa Wólkiewicz. Tato je zaměřena především na dějiny hmotné kultury, případně na religiózní dějiny v rámci

⁶⁶ JELICZ, Antonina. *Życie codzienne w średniowiecznym Krakowie (wiek XII-XV)*. Warszawa, 1965, 208 s.

⁶⁷ BOKSZCZANIN, Maria. Pamięci Antoniny Jelicz (1923-2004). In. *Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza* 39. Warszawa, 2004, s. 175-176. ISSN 2080-0851.

⁶⁸ DRABINA, Jan. *Życie codzienne w miastach śląskich XIV i XV wieku*. Opole, 1991, 184 s. ISBN 83-910403-0-5.

⁶⁹ KIERSNOWSKI, Ryszard. *Życie codzienne na Śląsku w wiekach średnich*. Warszawa, 1977, 198 s.

⁷⁰ KIERSNOWSKA, Teresa – KIERSNOWSKI, Ryszard. *Życie codzienne na Pomorzu wczesnośredniowiecznym*. Warszawa, 1979, 209 s.

⁷¹ SAMSONOWICZ, Henryk. *Życie miasta średniowiecznego*. Warszawa, 1970, 170 s.

⁷² WRZESIŃSKI, Szymon. *Tajmenice rycerzy : życie codzienne śląskich feudalów*. Zakrzewo, 2008, 228 s. ISBN 978-83-60383-41-4.

⁷³ MYŚLIWSKI, Gregorz. *Człowiek średniowiecza wobec czasu i przestrzeni*. Warszawa, 1999, 461 s. ISBN 978-83-86117-24-6.

středověku. Za zmínku stojí její disertační práce *Mieszczanie a Kosciół w średniowiecznej Nysie (do 1520 r.)* z roku 2004.⁷⁴

Při pohledu od dějiny každodennosti k dějinám hmotné kultury, jak již bylo představeno, tvořících jeden z pilířů dějiny každodennosti, nemůžeme než nenarazit na jméno Kazimierz Majewski, kterýžto stejně jako Jerzy Kulczycki, stál na počátku vzniku Institutu Historii Kultury Materialnej. Tento institut vydával od roku 1953 svůj vlastní časopis věnovaný hmotné kultuře pod názvem *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*. Pod záštitou toho samého institutu vycházela později další díla popisující dějiny od pravěku až do podvečera druhé světové války.⁷⁵

⁷⁴ WÓLKIEWICZ, Ewa. *Mieszczanie a Kosciół w średniowiecznej Nysie (do 1520 r.)*. Opole, 2004.

⁷⁵ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (I. díl)*. Praha, 1985, s. 77-78.

5 Středověké město v době husitství

Města v době husitství procházela razantní změnou. Do husitství vcházela pouze jako místo k životu lidí a vycházejí z něj jako samostatný stav. Pro začátek je nutné uvést, že dějiny měst poznáváme mezioborovou spoluprací historie, sociologie, antropologie, etnografie, geografie či dějin umění i dalších oborů. K rozvoji studia měst přispěl od 20. století rozvoj archeologie, která od 20. let přesouvala svůj zájem právě tam a napomohla tím i k poznání dějin každodennosti.

V rámci mezioborové spolupráce se na dějinách měst podíleli významní čeští historici. Již zmíněný Zikmund Winter stanovoval základy a shromáždil velké množství látky, která díky jeho zpracování usnadnila práci dalším historikům, podobně pak i František Hoffmann. Dějinami měst se zabývali i Miloslav Bělohlávek, který se specializoval především na dějiny Plzně, a to až už ve formě dějin města nebo plzeňských archívů.⁷⁶ Místem působitě i zaměřením je Miloslavu Bělohlávkovi příbuzný Ivan Martinovský.

Další český historik Jaroslav Čechura svá díla většinou věnuje hospodářským a sociálním dějinám, ale především je na českém poli významným představitelem mikrohistorie. Zabývá se také kriminalitou, rebeliemi a sexualitou, které také k městskému každodennímu prostředí patří. Dále je zde pak Jaroslav Dřímál zabývající se především dějinami Brna, a to nejen ve dvoudílném díle *Dějiny města Brna*⁷⁷ nebo v rámci sfragistiky regionem jižní Moravy.⁷⁸

Jiří Kejř, další z řady historiků, pohlíží na dějiny husitství z pozice práva, například v knize *Právní život v husitské Kutné Hoře z roku 1958*⁷⁹.

Jan Klápště přistupuje k dějinám měst a venkova z pozice archeologie.

Václav Ledvinka zastupuje dějiny každodennosti, ale i hospodářské a sociální dějiny. Zabývá se životným stylem aristokracie ve městě. Cenným je pro nás především svazek *Město a šlechta ve středověku a raném novověku*. Jedná se o výbor statí od tohoto historika uspořádaných Kateřinou Jíšovou.⁸⁰

⁷⁶ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Archív města Plzně : průvodce po fondech a sbírkách*. Plzeň, 1987, 476 s.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Dějiny Plzně. I, Od počátků do roku 1788*. Plzeň, 1965, 354 s.

⁷⁷ DŘÍMAL, Jaroslav – PEŠA, Václav. *Dějiny města Brna I*. Brno, 1969, 450 s.

DŘÍMAL, Jaroslav – PEŠA, Václav. *Dějiny města Brna II*. Brno, 1973, 378 s.

⁷⁸ DŘÍMAL, Jaroslav – ŠTARHA, Ivan. *Znaky a pečete jihomoravských měst a městeček*. Brno, 1979, 515 s.

⁷⁹ KEJŘ, Jiří. *Právní život v husitské Kutné Hoře*. Praha, 1958, 257 s.

⁸⁰ JÍŠOVÁ, Kateřina. *Město a šlechta ve středověku a raném novověku*. Praha, 2016, 400 s. ISBN 978-80-7561-031-7.

Odborníkem na poli vrcholného středověku byl Jaroslav Mezník specializující se převážně na dobu předhusitskou.⁸¹

Další z historiků představující západočeskou vlnu Jan Pelant⁸² se věnoval západočeským městům a sfragistice s heraldikou.

Význačný medievista František Šmahel snad ani nepotřebuje představit. Tento významný představitel bádání o husitství je autorem mnoha prací, z nichž některé se přímo dotýkají městského prostoru.

Ze hospodářského a sociologického pohledu zkoumá město Jindřich Tomas.

Z novější historiografie dějin měst musíme dát prostor i mladším autorům, mezi které patří Tomáš Borovský, Martin Čapský a Martin Musílek.

Tomáš Borovský je v dějinách měst výraznou osobou. Podílel se spolu Martinem Nodlem jako recenzent na vydání *Středověkého města v Čechách a na Moravě* již několikrát zmiňovaného Františka Hoffmanna. Jeho přínos dějinám tvoří také historiografické práce. Borovského práce jsou převážně zasazovány do období vrcholného a pozdního středověku. Přínosné z hlediska každodennosti jsou také práce zaměřené na vnímání času.

Martin Čapský, mimo jiné vedoucí této práce, musí být zařazen do seznamu mimo jiné už jen pro knihu *Město pod vládou kazatelů*⁸³ vydanou v edici o každodenním životě a zároveň oblibu a zpracování tématu Slezska, které jak již bylo výše uvedeno, je jednou z předních lokalit, kde se odehrává děj knih, na kterých stojí celá tato práce.

Martin Musílek zkoumá města z pohledu sociologie. V kapitole o krčmách zmiňuje jednu z jeho prací, a to *Hostince, krčmy a šenky na Starém Městě pražském*. Celkově se u Musíla setkáváme především s prostorem našeho hlavního města. Ať už ve formě hostinců nebo třeba lékáren.

Měst existovalo hned několik druhů a ve všech byl život o trochu rozdílnější. Města se dělila na královská, panská, poddanská, či biskupská, anebo malá městečka zemědělského rázu. Ze všech těchto měst mívalo nejvíce výsad město královské.

Ve středověku a v dobách válečných zvláště znamenalo město jistou baštu bezpečí v otevřené krajině. Právě do měst se uchylovali obyvatelé při hrozbě nebezpečí a jejich hradby poskytovaly těžko zdolatelný úkryt pro obyvatelé z blízkých vesnic. V dřívějších dobách nebyla nutně ohrazena celá města, ale například jen důležitá místa jako kostel nebo panské sídlo.⁸⁴ Pohled osoby přijíždějící do města Minstrberka přiblížil Sapkowski v knize *Narrenturm*. „Když

⁸¹ MEZNÍK, Jaroslav. *Praha před husitskou revolucí*. Praha, 1990, 304 s.

⁸² PELANT, Jan. *Města a městečka Západočeského kraje*. Plzeň 1988, 330 s.

⁸³ ČAPSKÝ, Martin. *Město pod vládou kazatelů*. Praha, 2015, 200 s.

⁸⁴ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. Praha, 1991, s. 8.

pozvolna objížděli úpatí zalesněného kopce, pozvolna se před nimi otevíral výhled na hradby a věže města Minstrberka. Blížíce se k podhradí, míjeli množství zemědělských usedlostí. Kolem cesty pracovali na polích a lukách rolníci, na pastvinách se pásala stáda ovcí a kolem rybníků hejna hus. Po silnici kráčeli vesničané nesoucí rozličné rance, koše a nůše a zvolna šlapala volská spřežení s vozy naloženými tu senem, tu pro změnu zeleninou.“⁸⁵

Hned za hradbami se nacházela místa sociálně vyloučená ať už podle řemesla nebo zločinnosti. „V Pásové ulici pod městskou zdí stála ponurá kamenná stavba, v níž se nacházela městská šatlava, katovna i příbytek popravčího. Z toho místa se šířila neblahá aura do celého okolí, kdo měl možnost, vyhnul se mu, tudíž se zde nedařilo obchodu ani řemeslu. Nablízku zůstal jedině pivovar, kterému, pokud vaří dobré pivo, nemůže uškodit žádná lokalita.“⁸⁶ Nebo poté v souvislosti s hlavními cestami také krčmy.

K poznání dějin středověkého města nám slouží různé prameny jako městské knihy, které zachycují kapitoly z lidských životů, ale i knihy inventární a účetní.

Město bylo i nadále důležitým sociálním prostorem, kde se setkávaly snad všechny vrstvy obyvatelstva. Kromě vrstev se setkávaly i různé národnosti. V mnoha českých městech byla německá nebo židovská menšina, z čehož občas vyvstávaly problémy, vzhledem k dřívější nadřazenosti Němců. Právě v době popisované Sapkowským docházelo ke vzrůstu významu Čechů a českých měst, ale také častějším národnostním a náboženským rozepřím. Husitské revoluční hnutí bylo původně namířeno proti církvi a jejím představitelům, ale brzy se zvrhlo v národní bouři hnanou hospodářskou a sociální nespokojeností. Podpora ve městech pomohla tuto bouři nejen zažehnout, ale i udržet v chodu. Díky podpoře měst byla husitská revoluce životaschopná. Jak píše Hoffmann, kdyby vypukla revoluce na venkově, byla by snadno potlačitelná, ale s podporou měst a univerzity měla možnost šířit se jako požár.⁸⁷ Sapkowski v knize *Boží bojovníci* podává vysvětlení, proč husitské hnutí začalo právě v Čechách, zvláště pak v Praze.

„Nikdy ses nezamyslel, proč právě zde v Čechách roznítila jiskra z kostnické hranice takový požár? Povím ti to. Víš, kolik bylo duchovních v pražské diecézi? Šest tisíc. Kolik bylo klášterů? Sto šedesát. Víš, že každý dvacátý člověk v Praze nosil sutanu nebo kutnu? Že zde bylo čtyřiačtyřicet far? Čtyřiačtyřicet. Kupříkladu Vratislav jich má pouze devět. Jen v katedrále svatého Víta vylo tři sta různých církevních postů. Dovedeš si představit, jaký zisk vynášely všechny prebendy a annáty? Ne, Šarleji, takhle to už dále nešlo. Sekularizace

⁸⁵ SAPKOWSKI, Andrzej. *Narrenturm*. Ostrava, 2009, s. 252.

⁸⁶ SAPKOWSKI, Andrzej. *Lux Perpetua*. Ostrava, 2008, s. 244.

⁸⁷ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, s. 87.

církevního jmění byla absolutně nezbytná. Klér má v rukou neúměrně velké množství majetku. Nejde už jen o boží příkázání, o návrat k evangelické chudobě, o způsob života Ježíše a apoštolů. Tak obrovská koncentrace bohatství a moci musí zákonitě vyvolat hněv a napětí ve společnosti.“⁸⁸

Se vzestupem husitství a českého vlivu docházelo k vystěhovávání se německého obyvatelstva z českých měst, obyvatelstva doufajícího v násilný zásah Zikmunda a křižáků proti vzpurným městům.⁸⁹ Jak však z historie víme, křižácká náprava vzpurných Čechů se alespoň v městském prostoru nepodařila.

Níže napsaný úryvek z *Božích bojovníků* budiž pozvánkou do následujících kapitol, alespoň v malém rozsahu poskytujících vhled do středověké každodennosti.

„Rozhlédni se vůkol,“ řekl Šarlej a rozmáchl se paží v širokém oblouku. „Kostel, krčma, hampejz. A mezi nimi hromada hoven. Zdaž to není paralela lidského života?“⁹⁰

⁸⁸ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 55-56.

⁸⁹ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. Praha, 1991, s. 11.

⁹⁰ SAPKOWSKI, Andrzej. *Narrenturm*. Ostrava, 2009, s. 127.

5.1 Ulice

Moderní urbánní bádání si definuje ulici jako důležitý sociální prostor, k jehož výzkumu můžeme přistupovat z několika směrů. Ulice je komplexní sociální prostor, při jehož studiu musíme využívat interdisciplinární spolupráci více disciplín. Snoubí se zde archeologie, dějiny měst, sociální dějiny i dějiny každodennosti, případně právní dějiny ve formě městského práva. V českém prostředí postavili základy studia všedního života ve středověkém městě především Zikmund Winter, František Hoffmann a Josef Petráň, v rámci jagellonské doby i Josef Macek⁹¹. Winterova díla jako *Zlatá doba měst českých*⁹² nebo *Kulturní obraz českých měst*⁹³ je jedním z prvních titulů, ke kterým se český historik obrací v případě zkoumání dějin měst ve středověku a částečně i novověku. Z této knihy později vycházejí i druzí dva zmínění historici František Hoffmann a Josef Petráň. Hoffmannovo dílo lze představit ve dvou publikacích, a to starší *České město ve středověku*⁹⁴ vystavené částečně na základech od Wintera a pozdější rozsáhlejší *Středověké město v Čechách a na Moravě*⁹⁵. V případě druhé publikace se dá říci, že se jedná o upravené a doplněné předchozí *České město ve středověku*. Josef Petráň na rozdíl od Wintera s Hoffmannem neřeší ve dvoudílné čtyřsvazkové publikaci *Dějiny hmotné kultury* pouze středověké město jako takové, ale hmotnou kulturu jako celek od pravěku až po novověk. Petráň nepředstavuje město přímo z pohledu dějin každodennosti, nýbrž z pohledu hmotné kultury ve smyslu způsobu života ve vnějších projevech.⁹⁶ Sám autor upozorňuje, že nelze zaměnit dějiny hmotné kultury s dějinami každodennosti, ačkoliv se tyto často překrývají. Ve svém díle se zaměřuje pouze na hmotný aspekt, tedy na hmotné podmínky života, nikoliv na duchovní formu.⁹⁷ V rámci středověkého města je stěžejní Petráňova kniha *Dějiny hmotné kultury I*⁹⁸ a to druhý díl, který se tomuto tématu věnuje, tedy i samotným ulicím, které jsou představeny v této kapitole.

„Nejdříve Reynevana napadlo zamířit k Mariánské bráně a uniknout z města do Spalických lesů, k bráně vedoucí Kravská ulice však byla neprostopně ucpána povozy. Pobízený kůň

⁹¹ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích (1471-1526). Díl 3.: města*. Praha, 1998.

⁹² WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. Praha, 1991, 272 s.

⁹³ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, 903 s.

⁹⁴ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, 456 s.

⁹⁵ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, 713 s.

⁹⁶ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (1. díl)*. Praha, 1985, s. 75.

⁹⁷ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (1. díl)*. Praha, 1985, s. 87.

⁹⁸ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (1. a 2. díl)*. Praha, 1985, 997 s.

nicméně projevili vlastní iniciativu, a než se jeho jezdec zorientoval, měl už namířeno směrem k rynku. Zpod kopyt stříkalo bláto, kolemjdoucí uskakovali stranou. [...]

Takřka celou uličku před ním zatarasila kára tažená sedlákem v beranici a vysoko naložená chrastím. Zůstal jen úzký průjezd, jenže právě tam dřepěl na zemi kroužek polonahých, špinavých dětí, vyhrabávajících na tom místě z hnoje něco náramně zajímavého. [...]⁹⁹

Takto popisuje Sapkowski cestu hlavního hrdiny městem Olešnicí v knize *Narrenturm*. Ukázka z knihy přibližuje dnešnímu čtenáři situaci v městských středověkých ulicích. V této době bylo zvykem, že se vše nechtěné vyhazovalo nebo vylévalo z okna přímo na ulice, díky čemuž města často nevábně zapáchala. I když samozřejmě probíhala ze strany města jistá forma úklidu, nedělo se tak pravidelně. Zvláště v teplém období bývalo v městech velmi nepříjemné ovzduší.¹⁰⁰ Paradoxně mělo být město ještě špinavější než venkovská sídla, od čehož též mělo pocházet mnoho nemocí.¹⁰¹

„Za svatokřížským hřbitovem Reynevan odbočil, prošel kolem hospicu na Starý uhelný trh, přešel plácek a zapadl do úzkých uliček a temných průchodů vedoucích ke Dlouhé třídě. Pach krve zmizel, rozplynul se v záplavě jiných pachů a zápachů. Tato zákoutí totiž smrděla vším, co si jen člověk dokáže představit.“¹⁰²

„Museli kráčet opatrně, aby nešlápli do něčeho nevábného. Okolní křoviska se při příležitosti turnaje stala veřejnou latrínou. Minstrberk měl zhruba pět tisíc obyvatel, turnaj bezpochyby přilákal mnoho návštěvníků, v součtu to mohlo činit okolo pěti a půl tisíce osob. Zdálo se, že každá z těch osob byla v křoví alespoň dvakrát, aby se vymočila, vykálela, případně vyzvrátila nedovařené či nedopečené sousto. Smrad se zde vznášel přímo pekelný, zjevně dneska nebyl první den trvání turnaje.“¹⁰³ Jedním z mnoha pro nás dnes odsouzeníhodných zvyků bylo vykonávání malé potřeby přímo na ulicích. Vykonávání potřeby na veřejných místech ani nebudilo pohoršení, pouze bylo nepříjemné pro majitele domů, u kterých dotyčný nebo dotyčná svému měchýři ulevovali. Jako i mnoho podobných činů, i tyto občas vyvolávali reakce, které končili až u soudu. Wintr uvádí příklady, kde se majitel domu pokusil odehnat ulevujícího si člověka například politím, ale paradoxně byl potrestán on, nikoliv osoba v dnešním měřítku páchající přestupek močení na veřejnosti.¹⁰⁴

⁹⁹ SAPKOWSKI, Andrzej. *Narrenturm*. Ostrava, 2009, s. 19.

¹⁰⁰ JELICZ, Antonina. *Życie codzienne w średniowiecznym Krakowie (wiek XII-XV)*. Warszawa, 1965, s. 68.

¹⁰¹ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, s. 182.

¹⁰² SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 11.

¹⁰³ SAPKOWSKI, Andrzej. *Narrenturm*. Ostrava, 2009, s. 254-255.

¹⁰⁴ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, s. 189-190.

V souvislosti se středověkými městy se nedá mluvit o kanalizační síti v dnešním smyslu slova. Odvod splašků byl zajišťován různými povrchovými stružkami, nikoliv pod povrchem, jak je tomu dnes. Obsah těchto stružek přibližuje Sapkowski v knize *Lux Perpetua* při masakru v Boleslavci: „Krev se valila stokami jako řeka, vymývala z nich moč a mydlíny, vyplavovala smetí, odpadky a hnůj.“¹⁰⁵ Nežádka se stávalo, že se přímo nad těmito stružkami prováděly úkony spojené s očištěním. Ze Žatce je znám případ, kdy se lidé na ulici myli, jinde bývalo zvykem umývat nádobí či prádlo. Člověku tím ulehčila práce v podobě vynášení a vylévání znečištěné vody.¹⁰⁶ S povrchovou kanalizací spojuje nejen Hoffmann i užší protipožární uličky (tzv. soutky nebo rejhny) a používá pro ně název „mezírky hnisotečné“ pro svou vedlejší funkci odvádění dešťové vody a splašků.¹⁰⁷

Širší ulice měly být tvořeny z jakýchsi stezek u domů oddělených od silnice žlábkami či strouhami na odvod špíny a vody. Stezky, pomyslné předchůdkyně dnešních chodníků tvořené povětšinou z dřevěných desek¹⁰⁸, bývaly ve správě majitelů domů, k nimž přiléhaly. Například v městě Krakově platilo toto nařízení již od roku 1373.¹⁰⁹ Z toho se však odvíjel i stav ve kterém se stezky nacházely. Většinou obyvateli udržovány nebyly, případně bývaly využívány jako odkladní nebo prodejní prostor pro majitele. František Hoffmann popisuje ulice jako často zastavěné povozy, dřevem nebo hnojem, případně materiály i produkty řemeslníků. Širší cesty mezi žlábkami fungovaly jako možný ekvivalent dnešních silnic. Podobně jako silnice i tyto cesty byly primárně určeny pro povozy a bývaly spravovány městy.¹¹⁰ Hoffmann ovšem podotýká, že silnice byly v snad ještě horším stavu než stezky u domů. Zároveň připomíná, že dle archeologických nálezů dosahovaly v některých městech nánosy bahna prokládané hatěmi hloubky až dvou i více metrů.¹¹¹ Pokud se obrátíme k Patráňovým Dějinám hmotné kultury, najdeme zde zmínku o pražských ulicích z roku 1282 původně popsanych ve Zbraslavské kronice. Sice se jednalo o výjimečný stav ze zimního období v časech hladomoru a neúrody, ale jako nástin možného znečištění ulic je úryvek více než dostačující. „Když tedy byl chudým odepírán vstup do pražských domů a nebyli přijímáni ani na nocleh pro krádeže, jichž se dopouštěli, líhali v noci na ulicích a náměstích, zalézající jako prasata pro svou polonahotu a

¹⁰⁵ SAPKOWSKI, Andrzej. *Lux Perpetua*. Ostrava, 2008, s. 300.

¹⁰⁶ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, s. 181.

¹⁰⁷ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, s. 166.

¹⁰⁸ MALECZYŃSKA, Ewa. *Życie codzienne Śląska w dobie odrozenia*. Warszawa, 1973, s. 82.

¹⁰⁹ JELICZ, Antonina. *Życie codzienne w średniowiecznym Krakowie (wiek XII-XV)*. Warszawa, 1965, s. 68.

¹¹⁰ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, s. 168.

WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. Praha, 1991, s. 38-39.

¹¹¹ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, s. 168.

tuhý mráz do hnoje, který se kydal z koníren na ulice.“¹¹² Zikmund Winter připomíná též náměstíčko pod Píseckou branou na Malé straně. Zde měla být kupa hnoje tak velká, že si tam měli tuláci dělat své peleše.¹¹³ Podobná byla situace i jiných středověkých, případně raně novověkých měst. Při návštěvě německého města Tuttlingen měl císař Friedrich III. Habsburský, i přes důsledná varování ze strany obyvatel o špatném stavu cest, vjet do města a jeho kůň se měl zabořit do nečistot až po stehna. Podobně ani v říšském městě Reutlingen nebyla situace zrovna příznivá. Císař Friedrich měl být měšťany dokonce předem upozorněn, aby při odchodu z domu nosil jakési vysoké dřevěné chrániče bot.¹¹⁴ Winter podotýká, že se ulice měst úředně čistily asi jen čtyřikrát do roka, a to před svátky, při jarmarku a při návštěvě královského zástupce u příležitosti dosazování konšelů.¹¹⁵ Na Starém Městě pražském pro tyto záležitosti údržby ulic měli mít samostatnou funkci a to funkci magister pavimentationis, tedy přeneseně mistr výdlažby, který měl mít dohled jak nad z názvu vyplývající výdlažbou ulic, tak i nad stavebním vzhledem města, případně udržováním pořádku typu průjezdnosti cest, či správným nakládáním a vyhrnováním odpadu za hradby města.¹¹⁶

Nelze se však domnívat, že všechny splašky zůstávaly na území města. Ewa Maleczyńska v souvislosti se slezskými městy popisuje údržbu prostřednictvím tzv. „cirkulatores“, kteří prováděli noční vyhrnování odpadků za hranice města. Dokonce píše i o nuceném vyvážení odpadu okolními rolníky, kteří se z trhů vraceli s prázdnými vozy.¹¹⁷ V rámci nočního vyhrnování nečistot uvádí Winter, že tato práce byla vykonávána za úplatu a měla svá pravidla. Pokud tedy docházelo k vyhrnování v nočním čase, dělo se tak po uzavření bran. Brána tedy musela být otevřena a objednavatel této řekněme služby buď musel sám nakoupit svíčky a v bráně svítit, případně zaplatit ponocného, aby pod rouškou tmy branou neprošel nikdo nežádoucí.¹¹⁸

Fekálie spolu s dalším odpadem z větších i menších měst bývaly pak zpravidla využívány v jejich zemědělském okolí, a to ke hnojení půdy,¹¹⁹ případně bývaly „uklizeny“ do tzv.

¹¹² PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (2. díl)*. Praha, 1985, s. 524.

¹¹³ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, s. 184.

¹¹⁴ HEIL, Bernhard. *Die deutschen Städte und Bürger im Mittelalter*. Leipzig, 1903, s. 104.

¹¹⁵ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. Praha, 1991, s. 39.

¹¹⁶ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (2. díl)*. Praha, 1985, s. 524-525.

¹¹⁷ MALECZYŃSKA, Ewa. *Życie codzienne Śląska w dobie odrozenia*. Warszawa, 1973, s. 83.

¹¹⁸ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, s. 191.

¹¹⁹ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, s. 115.

odpadních jam poblíž měst, občas i hradů, kde sloužily především vojenským posádkám.¹²⁰ Město Litomyšl pod správou Vratislava z Pernštejna se s nečistotami popasovalo tím způsobem, že měl každý nikoliv jen hrnout odpad před dům, kde by o něj bylo časem postaráno, nýbrž přímo nakládat odpady formanovi, který hnůj odvážel na předměstí, kde ho mohl kdokoli použít ke hnojení polí. V případě, že by někdo toto nařízení porušil a přeci jen bláto vyhrnul před dům, čekala ho pokuta pět grošů a tři dny v šatlavě.¹²¹

Čistota města však nesouvisela pouze s údržbou ze strany města. Piekalski mezi hlavní faktory ovlivňující čistotu měst uvádí samozřejmě lidskou činnost, ovšem neopomíná ani přírodní podmínky jako blízkost u vody, sklon půdy nebo přírodní bohatství. Přírodní podmínky určovaly i podobu ulic nebo způsob péče o jejich povrch.¹²² Nejhorší situace se znečištěním ulic, vod a ovzduší byla dle Piekalského tvrzení v hornických městech, což přetrvalo bezesporu i do dnešních dní.¹²³

„Reynevan letěl jako šíp uličkou za nohy visících, stažených a vykuchaných ovcí a telat, zavěšených čtvrtek dobytčat a vepřů. Řezníci se mu klidili z cesty, ale i tak porazil jednoho, který nesl na rameni hovězí kýtu. [...] Wittich sletěl z koňského hřbetu rovnou na řeznický stůl, hubou do plic, žaludků a střev. Jeho starší bratr mu spadl na záda, ale noha mu zůstala ve třmenu a kůň ho vytáhl přes porážku ven na ulici – olepeného zvířecími výkaly, chlupy, krví a blátem.“¹²⁴ Řeznické neboli masné krámy oproti očekávání nebyly vykázané k hradbám města, ale často se nacházely, podobně jako pekařské lavice, přímo na náměstích, kde fungovaly jako provizorní jídelny. Hygiena těchto potravinářských stanovišť byla silně ovlivněna čistotou okolí, stejně jako okolí bylo ovlivněno jejich provozem. Řeznické krámy často zapáchaly a byly zdroji nákaz.¹²⁵ Například se stávalo, že řezníci omývali maso přímo v kašnách, případně nechávali nepotřebné odřezky a odpadky přímo na ulicích. Řezníci patřili mezi vážené řemeslníky, a tak nebylo snadné jim poroučet, jelikož si toho byli velmi dobře vědomi, ale i tak byly pokusy o regulaci nečistot z jejich činnosti pocházejících.¹²⁶

¹²⁰ RUTKOWSKA-PLACHCIŃSKA, Anna (ed.). *Historia kultury materialnej Polski. Tom II od XIII do XV wieku*. Wrocław, 1978, s. 343-344.

¹²¹ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, s. 194

¹²² KONCZEWSKI, Paweł – PIEKALSKI, Jerzy. The streets of medieval Wrocław – methods of construction and functions. In. *Wrocławia antiqua : Studia z dziejów Wrocławia 13*. Wrocław, 2011, s. 155.

¹²³ PIEKALSKI, Jerzy. *Praga, Wrocław i Kraków : Przestrzeń publiczna i prywatna w czasach średniowiecznego przelomu*. Wrocław, 2014, s. 190-191.

¹²⁴ SAPKOWSKI, Andrzej. *Narrenturm*. Ostrava, 2009, s. 20.

¹²⁵ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, s. 163.

¹²⁶ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, s. 185.

V souvislosti s pekaři a jejich zbožím píše Sapkowski: „Zato Dlouhá třída ho uvítala převládající a doslova omamnou vůní čerstvého pečiva. V pekařských krámech a na pultech před nimi se všude v dohledu skvěly všemožné výrobky proslavených pražských pekařů. Ačkoli v hospicu snídal a hlad neměl, neodolal a hned v první pekárně si koupil dvě křupavé žemle. Žemle, kterým se zde říkalo calty, měly tak sugestivně erotický tvar, že mladík nějakou dobu kráčel Dlouhou třídou jako ve snách, ponořen v myšlenkách horkých jako pouštní víchr.“¹²⁷

Ve středověku však byly projeveny snahy o zlepšení hygienické situace v podobě dláždění, ať už hatěmi nebo kamením, a rozšiřování městských komunikací i náměstí. Hoffmann upozorňuje na skutečnost, že v královských městech bývala náměstí dlážděna kamením většinou až v průběhu 14. a 15. století, některá dokonce později v období renezanace či baroka. U poddanských měst záležela úprava komunikací ve městě především na libovůli vrchnosti.¹²⁸ Vydláždění ulic ovšem neznamenal, že by tyto byly čisté. I po vydláždění se zachovávaly odvodové stružky, které bývaly stále plné.¹²⁹ Při archeologickém sondování Muzejní ulice v Ostravě byla zjištěna kamenná vrstva už z přelomu 13. a 14. století, která zřejmě nebyla nijak udržována, případně byla dokonce rozebírána samotnými obyvateli. Pro zanášení se ulice a s tím související zhoršenou schůdnost měl být na dláždění cesty položen jakýsi rošt z proutí, na který poté přišel dřevěný chodník z fošen. Podobný způsob zpevnění ulic byl využit například i ve Vratislavi nebo jiných slezských městech. Znovu mělo proběhnout dláždění Muzejní ulice valouny až v 15. století.¹³⁰

Opakem ostravské Muzejní ulice by se dalo nazvat plzeňské náměstí. Jedno z největších náměstí 13. století při archeologických výzkumech odhalilo péči města o tento veřejný prostor. Ačkoliv byl povrch náměstí v průběhu středověku opravován, probíhaly tyto opravy pravděpodobně rychle a poměrně efektivně. Dle vrstev a složení nečistot by se zároveň dalo usuzovat na pravidelný úklid náměstí, ovšem malé zbytky přítomnosti hnoje se i tak zachovaly. Tato péče se nevztahovala pouze na náměstí, nýbrž i na některé ulice i soukromá prostranství.¹³¹ Podobně i bavorské město Mühldorf už ve 14. století regulovalo nečistoty na náměstí. Podle nařízení mohl hnůj či jiné hnojivo ležet po dobu maximálně dvou týdnů.¹³² Ve městě Göttingen

¹²⁷ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s.11.

¹²⁸ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, s. 163.

¹²⁹ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. Praha, 1991, s. 40.

¹³⁰ MORAVEC, Zbyněk. Ulice středověké Ostravy. In. Ostrava : *Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 27*. Ostrava, 2013, s 88-92.

¹³¹ NOVÁČEK, Karel – ŠIROKÝ, Radek. Náměstí v Plzni ve středověku a raném novověku. In. *Wratislavia antiqua. Studia z dziejów Wrocławia 2*. Wrocław, 2000, s. 291-297.

¹³² HEIL, Bernhard. *Die deutschen Städte und Bürger im Mittelalter*. Leipzig, 1903, s. 105.

bylo od roku 1398 nařízení o něco přísnější – odpad nesměl na ulicích ležet déle než dvě noci.¹³³ Jinde jako například v Lounech se ponechala lhůta čtyř neděl.¹³⁴

„Jak se ukázalo, nebylo nutno jít daleko. Jen do jednoho z patricijských domů na jižní straně staroměstského rynku. Reynevan nedokázal přesně určit, do kterého, protože jeho eskorta ho vedla odzadu, úzkým dvorkem, zatuchlým ječmenem páchnoucím přízemím, klenutým mazhauzem a po schodech nahoru. Obytná část byla dost bohatá – jako většina domů v těchto místech byl rovněž tento zůstaven zámožnými Němci, uprchlími z Prahy po roce 1420.“

¹³⁵Náměstí jako taková, spolu s přilehlými ulicemi,¹³⁶ celkově sloužila spíše zámožnějším obyvatelům jako byli kupci, zámožní měšťané, později i šlechtici, proto i velké rynky bývaly udržovanější než ulice. Dům na náměstí byl znamením prestiže. Například v Plocku na přelomu 15. a 16. století vyšlo takovéto obydlí na 20-30 kop grošů.¹³⁷ Všimněme si také reflexe již v kapitole o městech zmíněného odchodu Němců z měst.

O zlepšení pohybu i života ve městě měli ve středověku zásluhy například Jan Lucemburský nebo Karel IV., kteří porozuměli tehdejší potřebě rozšiřování a zpevňování veřejného prostoru, kde byla situace zhoršována i vlivem přisunu obyvatelstva do městského prostředí. Jan Lucemburský povoloval městům, aby vybírali ungelt či mýto podle své vůle a výnos používali na dláždění. Kupříkladu město Louny tohoto privilegia dosáhlo po stížnosti obyvatel pro nesnadnost pohybu v blátě v ulicích.¹³⁸ V případě Menšího města Pražského daroval v roce 1562 císař Ferdinand I. právo správcům města, aby mimo jiné k účelu udržování cest používali peníze vybrané z dovozu a šenkování cizích vín.¹³⁹

S přisunem obyvatelstva do měst rostla potřeba dostatečného prostoru pro pohyb. Skvělým příkladem je rozšiřování ulic Nového Města pražského, kde byly ulice budovány až dvojnásobně široké oproti ulicím staroměstským. Reprezentantem ideální šířky komunikace z doby Karla IV. je Karlův most v Praze. Winter srovnává Karlův most s o přibližně sto let

¹³³ SCHUBERT, Ernst. *Alltag im Mittelalter : natürliches Lebensumfeld und menschliches Miteinander*. Darmstadt, 2002, s. 98.

¹³⁴ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, s. 183.

¹³⁵ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s.21.

¹³⁶ MALECZYŃSKA, Ewa. *Życie codzienne Śląska w dobie odrozenia*. Warszawa, 1973, s. 78.

¹³⁷ TRZECIECKI, Maciej. *Kultura materialna śriedniowiecznego Płocka*. In. GOŁEMBNIK, Andrzej (ed.). *Historia Płocka w ziemi zapisana : podsumowanie wyników dotychczasowych badań archeologicznych*. Płock, 2000, s. 122.

¹³⁸ ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.). *Codex iuris municipalis regni Bohemiae (díl II.) : privilegia královských měst venkovských z let 1225-1419*. Praha, 1895, s. 300.

¹³⁹ ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.). *Codex iuris municipalis regni Bohemiae (díl I.) : privilegia měst Pražských*. Praha, 1886, s. 439.

starším píseckým Kamenným mostem¹⁴⁰, který je se svou šířkou o více než 3 metry užší.¹⁴¹ Ulice měly tedy mít na šířku kolem 10 metrů, hlavní komunikace, které navazovaly na dálkové cesty a tvořily přímou spojkou k velkým náměstím a s nimi souvisejícím tržištím se mohly pyšnit i šířkou k 15 metrům.¹⁴² K rozšiřování starších ulic pak docházelo pod záminkou dláždění, se kterým byla spojena zároveň asanace v podobě boření dřevěných přístavků, kůlen i jiných překážejících staveb.¹⁴³

„V podloubí seděli na lavicích u stolu čtyři muži.“¹⁴⁴ Pohyb ve městech usnadňovala také z Itálie do českých měst pronikající loubí a podloubí. Winter podloubí nazývá též podsíněmi.¹⁴⁵ Tato začala být budována v průběhu 14. století, více se rozšiřovala až po husitské revoluci. Díky loubím a podloubím se mohl středověký člověk ukrýt před deštěm a „chodit suše.“¹⁴⁶

„Jako každé větší město ve Slezsku hrozila též Svídnice pokutou každému, kdo by porušoval zákaz znečišťování ulic a veřejných prostranství. Nebylo vidět, že by se uvedený zákaz prosazoval přehnaně přísně, ba naopak se zdálo, že na něj obyvatelstvo zvyška kašle. Po krátkém, leč vydatném ranním dešti pokryla ulice města mazlavá slámovo-blátivo-lejnová břečka, z níž jako začarované ostrovy z moře čnely kupy odpadků, nežřídka dekorované exempláři mršin různého původu a různého stupně rozkladu. V hustém hnoji hrabaly slepice, v řídkých splašcích čvachtaly husy a kachny. Lidé se pohybovaly po vratkých chodnících z prken a tuze často každý z nich šlápl vedle. Třebaže vyhlášky magistrátu zakazovaly rovněž volný pohyb živého hospodářského inventáře po ulicích, běhaly po nich v obou směrech kvičící prasata.“¹⁴⁷

Sapkowski zde popisuje zákaz znečišťování ulic. Ve Slezsku o všedním porušování těchto zákazů vypovídá několik pokut, ale i časté obnovování těchto nařízení. Na prahu novověku padaly pokuty při vyhození smetí na důležitých místech rovnající se až kopě grošů. Při přistihnutí při vyhazování hnoje do řeky Oławy platila v roce 1476 pokuta deset hřiven. Ještě o čtyřicet let později se za vyhození hnoje ve dne nebo i v noci platila pokuta dvanáct grošů.¹⁴⁸

¹⁴⁰ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. Praha, 1991, s. 37.

¹⁴¹ Písecký kamenný most má na šířku 6,25 m., šíře Karlova mostu kolísá mezi 9,40-9,50 m. Kamenný most (13. století) [online], 2. 9. 2014 [cit. 12. 2. 2019]. Dostupné z: <http://www.pisek.eu/kamenny-most-13-stoleti/d-1027>

FISCHER, Jan; FISCHER, Ondřej. *Pražské mosty*. Praha, 1985.

¹⁴² PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (2. díl)*. Praha, 1985, s. 500.

¹⁴³ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (2. díl)*. Praha, 1985, s. 526.

¹⁴⁴ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 14.

¹⁴⁵ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. Praha, 1991, s. 39.

¹⁴⁶ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, s. 173.

¹⁴⁷ SAPKOWSKI, Andrzej. *Narrenturm*. Ostrava, 2009, s. 197.

¹⁴⁸ DRABINA, Jan. *Życie codzienne w miastach śląskich XIV i XV wieku*. Opole, 1991, s. 83.

V některých městech platilo nařízení, že se bláto má vozit k řece. Do řeky se nečistoty ovšem dostat nesměly.¹⁴⁹ Situace u řek je též reflektována v knize *Boží bojovníci*.

„Zvedl hlavu a vtáhl nosem vzduch. Od severu byl ze sadů a vinic na levém břehu Vltavy cítit kouř z páleného bodláčí a ořezaného réví. Od řeky se navíc nesl smrad bahna a mršin – trvala vedra, hladina silně poklesla a odhalené břehy a mělčiny poskytovaly městu nezapomenutelné čichové zážitky.“¹⁵⁰

Při znečištění ulic Starého a později i Nového Města pražského hrozila pokuta jedna těžká hřivna do pokladny královské a lehkou hřivnu purkmistrovi a městské radě.¹⁵¹ Další z řady zaznamenaných a o několik let později opět obnovovaných pokut z Nového Města pražského byla například k roku 1407 pokuta pět grošů za, jak píše Winter, vylévání nečistých hrnců na ulici, což patřilo zřejmě mezi jednu z nejčastějších forem vedoucích k zhoršené hygienické situaci ulic. Pokud nahlédneme do jiného města než do české metropole, byl ve městě Louny nad jistým mužem v roce 1576 vynesena trest za lití neřádstva z okna zavření do šatlavy. Jiné dvě ženy z toho samého přestupku vyvázly s o dost podstatněji mírnější formou postihu – bylo jim pouze domluveno, aby tak již nečinili. Překvapivě Mělník toto ještě na konci 16. století toleroval. Jinde platil zákaz pouze ne místa, kudy chodili lidé a hrozilo tedy nebezpečí újmy.¹⁵² Winter však poukazuje na zakořeněnost tohoto řekněme zlovyku, který přetrvával dokonce i do 17. století¹⁵³, a to bezpochyby přes jisté obtíže s tímto spojené. Poměrně často vylitý hrnec, můžeme z popisu předpokládat nočník, způsoboval šarvátky mezi sousedy i ostatními obyvateli měst, kterým nezdálo se kdy přistála na hlavách či oblečení nepěkná nečistota. Takovéto nehody končivali škodami na zdraví, majetku, ale i vážnosti. Občas se takováto nepříjemnost dostala soudu. Například takto politý konšel Jan Petráček se měl obrátit na soud v prosbě o 30 kop jako náhradu za politý plášť od ženy, která tuto újmu způsobila. Nakonec byla škoda zaplácena, i když ne v plné výši, jelikož z této sumy Petráček něco slevil. Nejhorší situace z hlediska vylévání nečistot u z oken měla panovat hlavně mezi židovskou komunitou.¹⁵⁴

¹⁴⁹ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2.* Praha, 1892, s. 194-195.

¹⁵⁰ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci.* Ostrava, 2010, s. 10.

¹⁵¹ ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.). *Codex juris municipalis regni Bohemiae (díl I.) : privilegia měst Pražských.* Praha, 1886, s. 78.

¹⁵² WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2.* Praha, 1892, s. 180.

¹⁵³ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2.* Praha, 1892, s. 179.

¹⁵⁴ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2.* Praha, 1892, s. 180.

Ve městech se také ve středověku počínaly objevovat snahy o prosazování zákazu skládek. Například v německém Kolíně nad Rýnem se tento zákaz objevil někdy v polovině 15. století, ale i tak tam, podobně i v jiných středověkých městech, vznikaly divoké skládky poblíž řeky nebo u hradeb.¹⁵⁵ Přímou v úryvku zmiňované Svídnici existoval snad dokonce zákaz umývat se na ulici před domem. V některých městech fungovala jakási forma strážců pořádku, kteří měli přehled o zdechlých zvířatech a tyto pak vyváželi za město.¹⁵⁶ Práce rasa, případně kata, starajícího se o odklid uhynulých zvířat byla velmi sociálně vylučující. Počestný člověk si dával velký pozor, aby se nijak nedotkl mršiny, jelikož to pro něj mohlo mít neblahé následky. Řemeslník spatřený, jak se mršiny dotýká mohl být přímo vyloučen z cechu, proto si lidé platili pohůnky, kteří by je uhynulých zvířat zbavili.¹⁵⁷ Často stačilo mršinu pouze dostat z domu ven, proto se také často tyto povalovaly mezi odpadem. Poté o ně bylo postaráno právě rasy nebo katy, v dalších případech se jednalo i o pastýře nebo tuláky.¹⁵⁸ Z díla Bernarda Heila k tomuto úklidu lze přidat dochovanou báseň z Norimberku z roku 1490 popisující právě práci podobnou rasovské:

„Auch ist ein Knecht dazu bestellt,
Der alle Tag mit der Bütte geht,
Ob jemand hingeworfen hätt'
Tote Säu', Hund' oder Katzen,
Faulende Hühner oder Ratzen;
Wo er die find't,
Er nimmt's empor,
Trägt's in der Bütte vor das Tor,
Damit die Gaß gasäubert wird.“¹⁵⁹

Pokud se však podíváme do Winterovy Zlaté doby měst českých, uvádí autor, že obyvatelům města Kutná Hora, Kouřim nebo Dvůr Králové mělo snad dokonce přímo být nakázáno vytlačovat hnůj z domu na ulice, avšak pouze za deště.¹⁶⁰ Ke zmiňovaným kupkám odpadu je dobré neopomenout, že pokud byly stezky u domů naplněné nečistotami, měl hořejší soused

¹⁵⁵ SCHUBERT, Ernst. *Alltag im Mittelalter : natürliches Lebensumfeld und menschliches Miteinander*. Darmstadt, 2002, s. 98.

¹⁵⁶ MALECZYŃSKA, Ewa. *Życie codzienne Śląska w dobie odrozenia*. Warszawa, 1973, s. 83.

¹⁵⁷ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, s. 184-185.

¹⁵⁸ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, s.191.

¹⁵⁹ HEIL, Bernhard. *Die deutschen Städte und Bürger im Mittelalter*. Leipzig, 1903, s. 105.

¹⁶⁰ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, s. 183.

povinnost hrnout bláto směrem k sousedovi níže, tak postupně dále, dokud nebyla kupa dostatečně velká, aby s ní nešlo pohnout. O takto navržené hromádky pak dle Wintera bylo postaráno buď vlivem deště nebo již výše zmíněným úředním čištěním.¹⁶¹ Platilo však pravidlo, že odpad nesměl být nahrnut sousedovi přímo před dveře.¹⁶²

Sapkowski zároveň v tomto úryvku připomíná zákaz volného pohybu hospodářských zvířat v ulicích měst. Zřejmě nejjednodušší byl ve městě chov vepřů, kteří poskytovali rezervu masa i v těžkých časech, jako byla například neúroda, války nebo přírodní katastrofy. Chov zvířat ve městech však měl své vedlejší důsledky jako již několikrát zmiňované znečištění a ničení ulic.¹⁶³ Winter poukazuje, že řezníkům i jiným měšťanům chovajícím zvířata ve městech vyháněli pasáci ovce a krávy na pastvy. Občas se však stalo, že zvíře uteklo. Nezřídka se událo, že psi nebo vepři vběhli dokonce do kostela situovaného na náměstí, případně na hřbitovy.¹⁶⁴ Pro tyto případy se přistupovalo k určitým regulacím pohybu dobytka. Hřbitovy bývaly stejně jako dnes brány jako místa posledního odpočinku zesnulých, kterým by měla být prokazována úcta, tedy tam bylo kromě pohybu zvířeny zakázáno i jakékoliv jiné znečišťování.¹⁶⁵ Městské ulice sice takovou úctou nepanovaly, ale i tak se roku 1545 v Litoměřicích z pragmatických důvodů usneslo, že se vepři pod pohrůzkou pokuty nemohou volně pohybovat v ulicích ani na náměstích.¹⁶⁶ Jinde byl pohyb zvířat povolen pouze v noci a existovala také nařízení o nakládání s hnojem.¹⁶⁷ V případě některých větších nejen slezských měst platil ve středu města úplný zákaz chovu zvířat, ať už dobytka, vepřů či drůbeže. Existovaly zde však některé výjimky. Maleczyńska uvádí příklad města Lehnice, kde měl pekař uděleno privilegium chovat až deset vepřů.¹⁶⁸ Schubert v souvislosti s Kolínem nad Rýnem k již Maleczyńskou zmíněným pekařům přidává toto privilegium také sládkům. V Norimberku byl pekaři povolen stejný počet vepřů jako v Lehnici. Tato výhoda s sebou však nesla jisté omezení, a to řízení ceny pečiva prostřednictvím městské rady, což byla pomyslná daň za zápach od vepřů se linoucí.¹⁶⁹

¹⁶¹ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. Praha, 1991, s. 40.

¹⁶² SCHUBERT, Ernst. *Alltag im Mittelalter : natürliches Lebensumfeld und menschliches Miteinander*. Darmstadt, 2002, s. 98.

¹⁶³ PIEKALSKI, Jerzy. *Praga, Wrocław i Kraków : Przestrzeń publiczna i prywatna w czasach średniowiecznego przełomu*. Wrocław, 2014, s. 205.

¹⁶⁴ DRABINA, Jan. *Życie codzienne w miastach śląskich XIV i XV wieku*. Opole, 1991, s. 85.

¹⁶⁵ SCHUBERT, Ernst. *Alltag im Mittelalter : natürliches Lebensumfeld und menschliches Miteinander*. Darmstadt, 2002, s. 98.

¹⁶⁶ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. Praha, 1991, s. 40.

¹⁶⁷ PIEKALSKI, Jerzy. *Praga, Wrocław i Kraków : Przestrzeń publiczna i prywatna w czasach średniowiecznego przełomu*. Wrocław, 2014, s. 205.

¹⁶⁸ MALECZYŃSKA, Ewa. *Życie codzienne Śląska w dobie odrodzenia*. Warszawa, 1973, s. 82-83.

¹⁶⁹ SCHUBERT, Ernst. *Alltag im Mittelalter : natürliches Lebensumfeld und menschliches Miteinander*. Darmstadt, 2002, s. 99.

„Kousek od středu rynku, mezi studnou a pranýřem, se rozlévala smrdutá blátivá louže. Celými hejny se v ní ráchali vrabci, okolo seděli otrhaní, rozcuchaní caparti, kteří si pouštěli loďky z kůry, pronikavě pištěli a házeli po sobě hrsti bláta“¹⁷⁰ Vzhledem k potřebě čisté vody určené pití či vaření bývaly ve městech hloubeny studny, aby nedocházelo k epidemiím z vody znečištěné. Tyto studny byly zřizovány obcí jako veřejné, či jednotlivci pro osobní, případně sousedskou potřebu. Kromě klasických studen sestávajících ze zídky, roubení a stříšky vznikaly v pozdním středověku i kašny, které by se daly nazvat pomyslným vyvrcholením ve 14. a především 15. století budovaných vodovodů. Právě od 15. století se stávaly ozdobami městských ryneků kašny stavěné z kamene (netřeba snad připomínat kamennou kašnu stojící na Rejskově náměstí v Kutné Hoře).¹⁷¹

„Na Vratislav zvolna padal soumrak, nastala doba šeré hodiny zvané *inter canem et lupum* – mezi psem a vlkem, kdy se stmívalo, leč světla se ještě nerozžehla.“¹⁷²

„Reynevan přidal do kroku. Kocoura mohli vyplašit Flútkovi agenti, ale mohli to být rovněž prachspostří lupiči, číhající na osamělého chodce. Soumrak pokročil, kolem bylo pusto – a když byly novoměstské uličky zšeřelé a opuštěné, stávaly se nebezpečnými. Zvláště nyní, když byla většina městské stráže odvelena k Prokopově armádě, nebylo záhodno toulat se osaměle po nočním městě.“¹⁷³

V souvislosti s každodenním životem v ulicích města je dobré zmínit i nebezpečnost města v nočních hodinách. Ve středověku chybělo osvětlení ulic. Podle zdrojů se to řešilo tím způsobem, že si měl v noci každý chodec nosit své vlastní světlo, louči či lucernu, aby nešlápl do nějakého nepříjemného výmolu, či jen aby nepůsobil podezřele.¹⁷⁴ Ve středověkém Krakově mělo platit nařízení, kdy na každém domě svítí nějaké světlo, ale v praxi se to dodržovalo pouze ve výjimečných případech. Občas ulice osvětlovaly lucerny mrtvých (*latarnie umarłych*, *Totenleuchte*) označující cestu do špitálů či klášterů.¹⁷⁵ Kolem deváté hodiny večerní bývalo město plně ve tmě, pokud nepanoval úplněk. V některých městech fungovalo uzavírání hlavních ulic řetězy právě po deváté hodině. Člověk přistižený po této době na ulici bez osvětlení mohl být zatčen za rušení pořádku a vystaven někdy i přísným trestům. Heil uvádí tresty jako peněžní pokuta, půl hodiny na pranýři, vyhnání z města v případě osob město

¹⁷⁰ SAPKOWSKI, Andrzej. *Narrenturm*. Ostrava, 2009, s. 378.

¹⁷¹ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, s. 92-93.

¹⁷² SAPKOWSKI, Andrzej. *Lux perpetua*. Ostrava, 2008, s. 266.

¹⁷³ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 32.

¹⁷⁴ JELICZ, Antonina. *Życie codzienne w średniowiecznym Krakowie (wiek XII-XV)*. Warszawa, 1965, s.70.

WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. Praha, 1991, s. 40.

¹⁷⁵ JELICZ, Antonina. *Życie codzienne w średniowiecznym Krakowie (wiek XII-XV)*. Tamtéž.

navštěvujících nebo osm dní až čtvrt roku o vodě a chlebu. Pokud u toho došlo i k nějaké výtržnosti a rvačce, mohlo dojít i na vypíchnutí očí či zbičování pruty jako tomu bylo po hromadné rvačce v Augsburgu v roce 1446.¹⁷⁶

„Už vzpomenuť Jana Želivského a devět jeho straníků s'ali právě tady, na Staroměstské radnici, když je sem pod záminkou jednání vylákali v to osudné březnové pondělí. A když po zrádném činu umývali místo popravy, krvavá pěna tekla strouhou pod vraty pryč až k pranýři na rynku a tam vytvořila červenou louži.“¹⁷⁷

Temnota zároveň poskytovala spoustu prostoru pro krádeže i těžší zločiny. Po spáchání přestupku fungovala ve středověku forma trestů ukládaných i vykonávaných na veřejných prostranstvích, například na již výše zmíněném pranýři. Tato demonstrace neměla za účel jen ukázat vítězství spravedlnosti nad zločinem, nýbrž i odstrašit další možné zločince a předejít tak budoucí kriminalitě.¹⁷⁸

5.2 Krčmy

Problematika krčem není v české historiografii příliš vytěžována, setkáváme se s ní spíše okrajově v rámci dějin pivovarnictví. Nelze však soustředit krčmy pouze na pivovarnictví, ačkoliv se někteří šenkéři či krčmáři produkcí piva zabývali, je potřeba do tohoto rámce zahrnout i ostatní typické středověké nápoje jako víno nebo medovinu. Při zaměření na české prostředí se mezi prvními o toto téma v rámci středověku začal zajímat Zikmund Winter při sepisování své práce *Dějiny řemesel a obchodu v XIV. a XV. století*, kde nastiňuje obraz a rozvoj krčmy v městském prostředí. Z novějších prací nelze nezmínit *Krčmy a krčmáři* od Martina Nodla a samozřejmě *Hostince, krčmy a šenky na Starém městě pražském ve středověku* Martina Musílka. Pouze okrajově se téma středověkých krčem objevuje i v příspěvku Petra Chlebce *Hospoda na Mýtince. Taverna jako prostředek k mapování sítě cest na Opavsku do 18. století*. Stejně tak *Domy s právem nálevu piva a vína ve středověkém a raně novověkém Brně* od Ludmily Sulitkové nebo *Venkovské krčmy v okolí Prahy na přelomu středověku a raného novověku* autorky Julie Richterové. Taktéž v magisterské diplomové práci Jana Čecha *Česká a moravská krčma v 16. a 17. století: Místo střetů a setkání* najdeme zmínky o vývoji krčem do 16. století.

Krčmy stávaly většinou v centrech dění, tedy u trhů a v místech, kde bylo vybíráno mýtné nebo jiné poplatky, případně v místech, kde se často lidé shromažďovali, například u kostelů. Pro

¹⁷⁶ HEIL, Bernhard. *Die deutschen Städte und Bürger im Mittelalter*. Leipzig, 1903, s. 107.

¹⁷⁷ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 12.

¹⁷⁸ DRABINA, Jan. *Życie codzienne w miastach śląskich XIV i XV wieku*. Opole, 1991, s. 89.

tuto strategickou polohu bývaly krčmy využívány i úředníky pro vybírání poplatků. Martin Musílek přidává symbolickou právní funkci ve formě společného pití piva či vína kupujícím a prodávajícím na znamení stvrzení uzavření obchodu tzv. litkup, občas i za přítomnosti svědků.¹⁷⁹ K tomuto měly někdy být určeny kamenné stoly před krčmami.¹⁸⁰ Krčmy ve středověku plnily obdobnou funkci jako dnes, tedy funkci společenských středisek a samozřejmě místo, kde se dá za peníze najíst, napít, případně vyspat nebo ustájit koně.¹⁸¹ Podle Wintera vyšlo týdenní ubytování v pokoji hostince na patnáct grošů a to bez dřeva na otop. Ustájení koně na den a noc pak záleželo na míru starosti o zvíře. Pokud bylo zanecháno bez sena a slámy, vyšlo to majitele na dva bíle peníze, pokud kůň stravu dostal, byla cena šest bílých penízů, s tím, že si majitel hostince mohl účtovat cenu o něco vyšší, než byla cena trhov.¹⁸² „Zůstaneme na nocleh ‚U čápa‘ v Rohožnici, tam je bezpečno a blechy se vyskytují v přiměřeném a snesitelném množství. [...]

Hostinský „U čápa“ je bez mrknutí oka a stínu pochybností přijal jako dva vaganty [...] Bez jakýchkoliv připomínek ze strany hostinského a za přiměřenou cenu dostali „vaganti“ na jednu noc podkrovní komůrku, vybavenou jednou židlí a jedním lůžkem. [...] V dřevěné stěně slyšeli hlodat červotoče, na půdě běhat a šramotit myši.“¹⁸³

V rámci středověku měla krčma ještě jiné funkce. Podle knihy Jagellonský věk od autora Josefa Macka fungovaly tyto i jako tržiště.¹⁸⁴ Hoffmann předkládá, že v krčmách v trhových vsích se obchodovalo se zbožím běžné denní potřeby a se sypkým zbožím jako například sůl.¹⁸⁵ František Čáda pak přidává krčmám funkci místa sněmů a soudů.¹⁸⁶

„Jak se ukázalo, z šenku vonělo zelí, cibule, kyselo, uzené a nade vše ostatní pečená husa. Svatý Martin byl za dveřmi a dal o sobě vědět. Před krčmou u Bolkovické brány stálo několik vozů, stáj byla plná koní. Kuchyně „U kozla“ lákala kupce, kteří se ve městě stejně museli zastavit, neboť ve Fryburku platilo tržní právo. [...]

Příjemně vyhrátý a domácky zakouřený šenk byl plný hostů. Většinou to byli vesničané z okolí [...]. Ale byli zde i kupci a formani, poutníci v pláštích pošítych svatojakubskými mušlemi a

¹⁷⁹ MUSÍLEK, Martin. *Hostince, krčmy a šenky na Starém Městě pražském*. In. LUKAČKA, Ján; ŠTEFÁNIK, Martin. *Středověké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*. Bratislava, 2010, s. 63

¹⁸⁰ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, s. 350.

¹⁸¹ ČECH, Jan. *Česká a Moravská krčma v 16. a 17. století: Místo střetů a setkání*. Diplomová práce Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno, 2007, s. 14.

¹⁸² WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, s. 352-353.

¹⁸³ SAPKOWSKI, Andrzej. *Lux perpetua*. Ostrava, 2008, s. 253-254.

¹⁸⁴ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích, 3-4*, Praha, 2002, s. 429.

¹⁸⁵ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, s. 192.

¹⁸⁶ ČÁDA, František: *Ležení podle českého práva zemského*, Praha, 1922, s. 48.

cisterciáctví almužníci, kteří hltavě vyprazdňovali misky a džbánky. Na lavici u krbu seděla šestice knechtů v kožených kabátcích, u vedlejšího stolu čtyři černě odění, smutně se tvářící chlapíci.“¹⁸⁷

V topografii Starého Města pražského klade Martin Musílek lokace krčem a šenků do prostorů kolem hlavních komunikací vedoucích od bran ke staroměstskému rynku. Jmenovitě jít o dnešní ulici Celetnou, Husovu nebo Dlouhou třídu. Pokud se jednalo o krčmy stojící na náměstí, udává Musílek jejich největší koncentraci na Staroměstském rynku, Malém náměstí, u Masných krámů, Havelském trhu, dnešním Uhelném trhu či na Haštalském náměstí. Autor nevynechává ani lokace u kostelů. Uvádí, že některé taberny stávaly i u kostelů jako např. kostely sv. Jiljí, sv. Haštala nebo u sv. Martina ve zdi a dvě u sv. Havla. Tyto podniky se nevyhnuly ani blízkosti staroměstského Týna, kostelu sv. Linharta nebo kostelu sv. Valentýna.¹⁸⁸

Na Celetnou ulici též situuje Sapkowski jednu ze svých krčem. „Bohuchval Neplach na něho čekal „U českého lva“ v Celetné ulici. Tahle hospoda vařila velmi dobré vlastní pivo a byla známá výtečnou kuchyní, avšak její přemrštěný věhlas byl vkalkulován do cen, tudíž Reynevan jmenovaný podnik nenavštěvoval.“¹⁸⁹ Nezapomněl přidat ani hambinec „U draka.“¹⁹⁰ Sapkowski se zmiňuje i o dalších Pražských krčmách. Nutno dodat, že v Musílkově práci¹⁹¹ se ani jeden z názvů těchto krčem nevyskytuje, tudíž se jedná pouze o Sapkovského fantazii. „Reynevan se účastnil oslav. Nejdříve na rynku, potom se s nahodilou, avšak dost početnou kompanií přesunul na Perštýn do hospody „U medvídků“ poblíž kostelíka svatého Martina ve zdi. Následně se rozjařená společnost přesunula na Nové Město. Cestou kolem hřbitova u Panny Marie Sněžné přibráli pijáci pár dalších pijáků a zakrátko dospěli na Koňský trh. Tady navštívili dva hostince: „U bílé kobyly“ a „U Mejlíka“.“¹⁹²

Panské krčmy často překážely městskému pivnímu obchodu, zároveň však nebylo snadné panské krčmy odstranit vzhledem k dominikálnímu právu¹⁹³, a to i v případě, že tyto porušovaly právo mílové. Některá vrchnost neoponechávající nic náhodě si nechala od zeměpána udělit výsadu na var a šenk. Výjimkou mílového práva může být krčma v Limberku. Po udělení mílového práva Poličce v roce 1265 králem Přemyslem Otakarem II. byla tato krčma pod

¹⁸⁷ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 246-247.

¹⁸⁸ MUSÍLEK, Martin. *Hostince, krčmy a šenky na Starém Městě pražském*. In. LUKAČKA, Ján; ŠTEFÁNIK, Martin. *Středověké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*. Bratislava, 2010, s. 63.

¹⁸⁹ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 49.

¹⁹⁰ SAPKOWSKI, Andrzej. *Narrenturm*. Ostrava, 2009, s. 424.

¹⁹¹ MUSÍLEK, Martin. *Hostince, krčmy a šenky na Starém Městě pražském*. Bratislava, 2010. Přílohy – tabulka 1-3.

¹⁹² SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 30.

¹⁹³ Půda podléhající dominikálnímu právu byla ve správě pouze vrchnosti, platila zde jiná soukromá i veřejná práva. Viz. Dominikální pozemky. In *Ottův slovník naučný*. Praha, 1893, sv. 7, s. 810–812.

správou lokátora Konráda z Limberka a byla krčmou svobodnou. Ostatní svobodné krčmy se mohly nacházet pouze na území městského obvodu a spravovány byly pouze místními měšťany.¹⁹⁴ Toto pravidlo bylo v roce 1486 rozšířeno o dodatek, že žádný pán ani zeman by neměl vést žádnou jinou krčmu než tu, kterou obývá.¹⁹⁵

Sapkowski udává, že ani město Svídnice netolerovalo porušování mílového práva. „Zastavili se v krčmě „U bradatého kozla“. Je pozdě, rozhodl Wilrich Liebenthal, do Svídnice by to nestihli před soumrakem, před uzavřením městských bran. A poněvadž Svídnice bdí nad přísným dodržováním mílového práva, na míli od města člověk nenarazí na hostinec.“¹⁹⁶

Mílové právo však bylo hůře vymahatelné, hlavně v místech s vysokou koncentrací vesnic a městeček. V okolí měst byly povoleny krčmy, které byly odběrateli městské produkce.¹⁹⁷

Ovšem v některých místech byli malé krčmy tolerovány. Ne všechna města měla toto privilegium udělené, od druhé poloviny 15. století však bylo mílové právo považováno za samozřejmost. Především církevní instituce se s tímto však nechtěly smířit, a i přes snahu města o prosazení práva stále produkovaly pivo i víno. V rámci sporu města Brna s církví došlo ke kompromisu, kdy Vladislav Jagellonský vyřešil situaci kompromisem – církevní instituce mohly vyprodukovat pouze určité množství piva za rok a šenkováno mohlo být pouze ve výsadních krčmách.¹⁹⁸

Občas však bylo mílové právo i ve prospěch nevalných hostinců. „Kolem procházející krčmářka se zastavila a tázavě se podívala na prázdný korbek. Reynevan zavrtěl hlavou. Stačilo mu, v téhle putyce beztak neměli dobré pivo. Přesněji řečeno: nestálo za nic. Stejně jako podávané jídlo. Skutečnost, že vzdor tomu zde bylo poměrně dost hostů lze vysvětlit toliko nepřítomností konkurence. Vždyť i Reynevan se rozhodl zůstat v Teplé Vodě, až tehdy, když se doslechl, že další hostinec je až v Přířečíně na vratislavské silnici. Jenže do Přířečína to bylo více než míli a začalo se smrákat.“¹⁹⁹

Na svou obranu město Olomouc dostalo roku 1510 od krále Vladislava pravomoc k potlačování nově vznikajících cizopanských krčem, ovšem stávající cizopanské krčmy měli v souladu se

¹⁹⁴ NODL, Martin. *Středověk v nás*. Praha, 2015, s. 181.

¹⁹⁵ ČECH, Jan. *Česká a Moravská krčma v 16. a 17. století: Místo střetů a setkání*. Diplomová práce Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno, 2007, s. 21.

¹⁹⁶ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 246.

¹⁹⁷ ČECH, Jan. *Česká a Moravská krčma v 16. a 17. století: Místo střetů a setkání*. Diplomová práce Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno, 2007, s. 16.

¹⁹⁸ ČECH, Jan. *Česká a Moravská krčma v 16. a 17. století: Místo střetů a setkání*. Diplomová práce Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno, 2007, s. 19.

¹⁹⁹ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 275.

staršími právy zůstat. Založit novou krčmu bylo tedy možné pouze odkoupením krčmy stávající.²⁰⁰

Některá města si své milové právo tvrdě hlídala. Například město České Budějovice se ze strachu ze sílící konkurence odhodlalo nikoliv k žalobě, nýbrž přímo k násilí. V okolních vesnicích tou dobou existovalo několik krčem a šenků. Konšelé se rozhodli v roce 1494 v reakci na stále stoupající produkci poslat do šesti vesnic rychtáře s několika pomocníky, kteří nelegální varny piva vyplenili a pobořili.²⁰¹

K městskému prostředí je vhodné dodat, že hospody bývaly spravované městskou správou. V jednom z následujících odstavců se odvolávám na *Narřízení při obyvatelech Starého města Pražského v domích hostinských* vydané právě touto institucí. V tomto dokumentu, jak z názvu vyplývá, jsou určeny ceny služeb hostinci poskytovaných. Městská správa na Starém městě kromě cen nařizovala od roku 1390 i zvýraznění či přímo zavedení značek míry na používaných nádobách. Kromě výše uvedeného existovala i nařízení o zavírací době nebo dovozu cizích pív. Od 14. století existovala na Starém městě Pražském síť kontrolorů kvality a míry produktů poskytovaných v krčmách a šencích.²⁰² Za opakované porušení míry hrozilo provinilci dokonce až vyhoštění z města.²⁰³ V případě nově příchozích na Novém Městě pražském, kteří se touto živností chtěli zabývat, muselo být zažádáno o povolení od úřadu.²⁰⁴

S kontrolou krčem ze strany města úzce souvisí též pár odstavců z Knihy smíšené agendy z Nového Města pražského. Zápis z roku 1490 uvádí závěry, ke kterým dospěl purkmistr společně s pány a obecními staršími v reakci na nespokojenost se šenkýři. Dle tohoto neměli šenkýři slévat žádná vína ani piva, tedy domácí ani cizí. Zároveň neměl šenkýř načínat více sudů, aby právě nedocházelo ke slévání. Pokud bylo zjištěno otevření více sudů, měly tyto být zapečetěné. Pokud hospodář či šenkýř popíjel s hosty, hrozila mu pokuta. Toto mělo být dohlíženo úřadem šesti pánů.²⁰⁵ Tento úřad měl též privilegium z každého dovezeného cizího piva nebo vína dostat půl pinty.²⁰⁶ Z roku 1579 pak existuje záznam z usnesení se na krajském sjezdu v Chrudimi, kde je psáno, že každý hostinec by měl mít napsanou sazbu za oves i za

²⁰⁰ WINTER, Zikmund. Dějiny řemesel a obchodu v XIV. a XV. století. Praha, 1906, s. 326.

²⁰¹ ČECH, Jan. Česká a Moravská krčma v 16. a 17. století: Místo střetů a setkání. Diplomová práce Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno, 2007, s. 20.

²⁰² MUSÍLEK, Martin. *Hostince, krčmy a šenky na Starém Městě pražském*, In. LUKAČKA, Ján; ŠTEFÁNIK, Martin. *Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*. Bratislava, 2010, s. 66.

²⁰³ Kniha smíšené agendy. Archiv hlavního města Prahy. Sběrka rukopisů, sig. 2133, fol. 693.

²⁰⁴ Kniha smíšené agendy. Archiv hlavního města Prahy. Sběrka rukopisů, sig. 2133, fol. 697-698.

²⁰⁵ Kniha smíšené agendy. Archiv hlavního města Prahy. Sběrka rukopisů, sig. 2133, fol. 692-693.

²⁰⁶ Kniha smíšené agendy. Archiv hlavního města Prahy. Sběrka rukopisů, sig. 2133, fol. 691.

nápoje, aby nedošlo k obrání zákazníka. Pokud by toto uvedeno nebylo, mohl následovat trest ve formě pokuty jedné kopy grošů a k tomu dva dny v šatlavě.²⁰⁷

Co se týče venkovských krčem, předpokládá se, že na rozdíl od měst, mohl si každý vařit své pivo sám, pokud nebyl omezen svobodným rychtářem nebo někým jiným s patřičným privilegiem. Později právo přecházelo do rukou jednoho zámožného jedince, např. mlynáře²⁰⁸, který si nechal privilegium udělit. Tím vznikají tzv. výsadní krčmy. Neznamenal to však, že by zřízení výsadní krčmy zakazovalo venkovanům vařit si své vlastní pivo.²⁰⁹ Josef Petráň předpokládá výskyt vesnických krčem převážně ve vsích s kostely, v jejichž blízkosti se měly krčmy nacházet. Spolu s kovárnami a mlýny též Petráň uvádí krčmy jako hlavní venkovský způsob řemeslné či obchodní obživy, samozřejmě po obživě zemědělského charakteru. Stejně jako mlynáři i krčmáři nepatřili ve vesnickém povědomí mezi poctivé lidi, ale obě živnosti zajišťovaly obchod na vesnicích (například již zmíněný obchod se solí), tudíž byli tolerováni. Zároveň pro přechovávání většího obnosu peněz vyvolávali představu o bohatství, ovšem objevovala se i nařčení související s lichvou.²¹⁰

„Méně zbožní měli na vybranou ze široké nabídky různých zábav. Ve všech pražských šencích a hospodách, na Starém i Novém městě, na z větší části vypálené Malé Straně i na Hradčanech, všude bylo zadarmo a na účet podniků naléváno pití a podáváno jídlo. Po celé Praze, našir i zděl, byly tedy naráženy sudy, na oheň dávány rozně a rošty a hrnce a pánve. Jako obvykle využili mazaní krčmáři příležitosti, aby se pod zástěrkou štědrosti zbavili zásob, kterým už hrozilo zkažení – i těch, u nichž to už dávno nebyla jenom pohružka. Ale kdo by věnoval pozornost zasmrádlé flákotě nebo zkyslému vínu? Křížová výprava byla poražena! Ohrožení pominulo! Veselme se!“²¹¹

V případě hostinců však nelze stranit pouze hostům. Krčmáři i hostinští sice neměli valnou pověst, ale stejně jako i dnes se stávalo, že hosté utíkali bez zaplacení.

S krčmami úzce souvisí nevěstince a lehké dívky. Ovšem, jak píše Sapkowski: „Vzpomínky mu vyvstaly před očima tak živě a s takovými podrobnostmi, až se to v jednu chvíli nedalo vydržet – mladík se zastavil a mimoděk se ohlédl. Opravdu mimoděk, věděl přece, že není kam jít. Už v srpnu roku 1419, pouhých dvacet dní po defenestraci, byly v Praze zrušeny všechny

²⁰⁷ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2.* Praha, 1892, s. 353.

²⁰⁸ ČECH, Jan. *Česká a Moravská krčma v 16. a 17. století: Místo střetů a setkání.* Diplomová práce Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno, 2007, s. 16.

²⁰⁹ ČECH, Jan. *Česká a Moravská krčma v 16. a 17. století: Místo střetů a setkání.* Diplomová práce Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno, 2007, s. 14-16.

²¹⁰ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (1. díl).* Praha, 1985, s. 389-390.

²¹¹ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci.* Ostrava, 2010, s. 30.

nevěstince a lehké holky byly všechny do jedné vykázány z městských hradeb. V otázce přísných mravů byli husité vskutku přísní.²¹²

Samozřejmě nesmíme zapomenout ani na jinou v krčmách často praktikovanou morálně pokleslou aktivitu – hazard. Zároveň to bylo místo rozličných společenských zábav pro měšťanské i vesnické vrstvy.²¹³ Jednou z takto pochybných krčem je Sapkowského venkovská krčma Na rozcestí, stojící někde mezi Kolínem a Prahou. Tato krčma majitele Friduše Huncledera v sobě spojuje jak nevěstinec, tak hazardní hry v podobě kostek i karet.

„Ušetřená krčma byla celkem typická – nízké, dlouhé stavení kryté doškovou střechou, na níž bylo starého, rezavého mechu stejně jako slámy s několika vchody malými okénky, v nichž nyní, ve večerním šeru, mihotala světla kahanů či svíce jako bludičky na blatech. [...] „[Friduš Huncleder] Zajišťuje jisté zboží, či spíše služby, o které je zájem...“

„Vede hampejz,“ vpadl mu do řeči jako vždy důvtipný Samson. „Nebo hernu. Popřípadě obojí.“ [...] „Toto je dům zakázaných radostí. Můžete se tady zpít do bezvědomí. Můžete se podívat na nahá děvčata a okusit prodejné lásky. Můžete se pobavit hazardní hrou. [...]“²¹⁴

V době husitských válek dochází k devalvaci groše i drobných mincí vzhledem k snížení obsahu čistého stříbra v hrubém zrně i izolaci od okolních států v důsledku tržního embarga zmiňovaného ústy Urbana Horna v knize *Boží bojovníci*. „Slezané utěsnili hospodářskou blokádu tak důkladně, že prakticky znemožnili obchod. Účinně uzavřeli cesty též pro zboží z Polska. Ta blokáda přichází Čechy draze a bude-li trvat déle, může Čechy stát život. Papeženci a Lucemburkovi přísluhovači nemohou husity porazit zbraněmi, na bitevních polích je stíhá porážka za porážkou. Bohužel však začínají vítězit na poli hospodářské války, kde husitům uštěďrují citelné rány.“²¹⁵

Téma krčem si však žádá alespoň nástin cen tehdejší doby.

„Sotva se Reynevan posadil na lavici, děvče před něho postavila misku. I když měl v úmyslu pouze si koupit chléb a pokračovat v cestě, zadržela ho libá vůně a protestující žaludek. V misce byly škubánky zalité rozpuštěnou slaninou. Položil na stůl groš – jeden z těch nemnoha, jež dostal od Kantnera.“²¹⁶

„Napijete se? Upozorňuji vás, že v tomhle zlodějském pajzlu stojí žejdlík vína tři groše a půl mázu piva pět penízů.“²¹⁷ Pár z vět pronesených Sapkowského perem, či klávesnicí, poslouží

²¹² SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 31.

²¹³ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (2. díl)*. Praha, 1985, s. 902.

²¹⁴ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 139-140.

²¹⁵ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 307.

²¹⁶ SAPKOWSKI, Andrzej. *Narrenturm*. Ostrava, 2009, s. 66-67.

²¹⁷ SAPKOWSKI, Andrzej. *Narrenturm*. Ostrava, 2009, s. 141.

jako výchozí výrok. Pro srovnání *Narízení při obyvatelech Starého města Pražského v domích hostinských* z roku 1543 uvádí, že za tři groše na osobu člověk v hostinci mohl dostat: polévku, maso s kořením na dvě pečité, hrách, maso a sýr a k tomu za jeden bílý groš pivo na celý den.²¹⁸ Podobně Josef žemlička uvádí k roku 1410, že za ne víc, než čtyři groše se dalo v hostinci sehnat ubytování, ustájení koně, jídlo a pití (čtyři džbánky piva a hrachová kaše s kýtou).²¹⁹ Winter přidává, že za dva groše „když jich deset nebo dvanácte je“ také k roku 1543 byla polévka, maso s kořením, vodvářka, někdy slepice, cokoliv s kořením pečité, hrách, maso a sýr a k tomu opět za jeden groš na osobu na den pivo. Případně v rybný den, byla za tři groše polévka, troje vaření a doje ryby. Pokud chtěl host pivo mimo oběd a večeři, byl za to příplatek.²²⁰ Dlužno však dodat, že ani v jednom z těchto zdrojů se neuvádí kvalita, potažmo typ piva, kterýžto faktor sehrává svou významnou roli. V souvislosti se zmíněným rybným dnem lze uvést další z úryvků. „Křmář měl na jídelníčku pouze slanečky, zelí a nemaštěnou hrachovou kaši – trval přece Velký půst. Na pivo se však půst nevztahoval, tak zde bylo tolik žíznlivého lidu, že kompanie stěží našla místo.“²²¹

V případě hosta, který si zaplatil ubytování pro celou skupinu se vším všudy, to znamená ubytování a jídlo pro sebe, čeled' i koně, měla mu být dána řekněme dnešními slovy skupinová sleva ve formě komůrky a postele zdarma, ovšem bez dřeva, které si host musel opět připlatit zvlášť. Povinnost platit dřevo odpadala v případě, že host bydlel ve stejné místnosti jako hostitel a ostatní obyvatelé domu. V tom případě měl hostitel zajistit dřevo na své vlastní náklady.²²²

V případě vína uvádí Maciej Badowicz v tehdy ještě pruském prostoru, přesněji městě Elblągu k roku 1409 ceny různých vín z jeden štof (cca 1,2-1,5 l). Kupříkladu uherské či rýnské víno vyšlo na jeden scot (skojec). Cena místního vína se pohybovala od šestnácti denárů výše.²²³ Pokud přistoupíme na převod podle Wielkiej encyklopedii PWN, rovnal se jeden scot přibližně dvěma pražským grošům.

Sapkowski v poznámkách v téže knize na s. 470 uvádí převod jednotek a měn přímo k tomuto případu. „Žejdlík měl obsah 0,34-0,48 l, čtyři žejdlíky měl máz nebo pinta.“ Pro období od r. 1384 pak dodává, že se jeden pražský/bílý/široký groš dal rozdělit na 7 penízů (do této doby 12).

²¹⁸ Předpis o hospodách, Archiv hlavního města Prahy, Sbíрка rukopisů, inv. č. 332.

²¹⁹ ŽEMLIČKA, Josef. *Dva dny ve městě, a bez úhony*. In. NODL, Martin – SOMMER, Petr (edd.). *Jeden den ve středověku*. Praha, 2014, s. 22-24.

²²⁰ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, s. 352.

²²¹ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 338.

²²² WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, s. 352-353.

²²³ BADOWICZ, Maciej. *Oplaty dodatkowe za zakupy wina w państwie zakonu krzyżackiego na przełomie XIV i XV wieku*. *Studia Historica Gedanensia* 6. Gdaňsk, 2015, s. 26-27. ISSN 2081-3309.

Kromě obligátních nápojů jako pivo, víno a medovina začíná do českých krčem od 14. století pronikat pálenka. Silné lihoviny byly původně vyráběny apatykáři, až později paliči vína či mořipivy.²²⁴ V polovině 15. století dokonce existoval v Praze cech vinopalů či pivopalů, ale ten později zanikl.²²⁵

Sapkowski často v souvislosti s krčmami popisuje rvačky. Rvačky neoddiskutovatelně k hospodskému životu patří a vždy patřily. V rámci zachování jistého pořádku existovalo i pár pravidel týkajících se právě násilím řešených sporů. Například v rakouském prostředí se říkalo, že osoba, která bitku začala bude zproštěna postihu, pokud dokáže přehodit čepici přes ohrazení krčmy. V opačném případě platilo pravidlo, že osoba jako první narušující mír v hospodě může být beztrestně zbita ostatními a tomuto trestu uniknout pouze útekem za hranici (bránu) krčmy.²²⁶ „Na Kuhnově čele se s křupnutím rozletěl hliněný hrnek, vržený s mimořádnou přesností a silou jedním z omušlovaných poutníků.“²²⁷ Z 15. století z německého města Herzogenaurach pochází výměr pokuty za hození džbánku na hlavu při hospodské bitce. „Wirft im Wirthaus einer dem anderen den Krug an den Kopf, zahlt er sechs Pfennig Strafe. Trifft der Wurf aber nicht, so zahlt er zwölf Pfennig.“²²⁸ Paradoxně za trefu byl menší finanční postih – 6 feniků, než za minutí protivníka – 12 feniků.

5.3 Židovská otázka

S dějinami každodennosti se pojí také národnostní otázka, což je v husitské trilogii často využívané téma. Sapkowski se zabývá národnostní otázkou hlavních hrdinů, i vedlejších postav. Jak je psáno v úvodu, hlavním dějištěm je region Slezska, kde není odpověď na otázku snadná.

Sapkowski sice poukazuje na bratrskost Polska s Čechy, ale zároveň nevynechává předsudky panující i v dnešní době. S humorem sobě vlastním si například Sapkowski posteskl nad svým rodným národem v knize *Boží bojovníci*.

²²⁴ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, s. 182-183.

²²⁵ ČECH, Jan. *Česká a Moravská krčma v 16. a 17. století: Místo střetů a setkání*. Diplomová práce Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno, 2007, s. 117.

²²⁶ SCHUBERT, Ernst. *Alltag im Mittelalter: natürliches Lebensumfeld und menschliches Miteinander*. Darmstadt, 2002, s. 197.

²²⁷ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 248.

²²⁸ SCHUBERT, Ernst. *Alltag im Mittelalter: natürliches Lebensumfeld und menschliches Miteinander*. Darmstadt, 2002, s. 197.

Paralelně město Überlingen „Item, wer den andern mit ainen stain wierft, trifft er in, ist die pen 3 Pfd. Pfg. [Pfund Pfennig]; vaelt er aber, so ist die pen 10 Pfd. Pfg.“ GRIMM, Jacob. *Weisthümer*, V. svazek, Göttingen, 1866, s. 215 (§ 23).

„V podloubí seděli na lavicích u stolu čtyři muži. Všichni byli ramenatí, nosili kníry a rytířské lentnery. Dva z nich Reynevan znal, věděl tedy, že ti muži jsou Poláci. Kdyby to nevěděl, stejně by to uhodl. Jako všichni Poláci v zahraničí se také tihle chovali hlučně, povýšeně a vyzývavě hulvátsky, což mělo podle nich dávat najevo jejich společenské postavení a vážnost. V této souvislosti bylo docela zábavné, že od Velikonoc, přesněji od Velkého čtvrtka, bylo společenské postavení Poláků v Praze mizivé a jejich vážnost ještě menší. [...]

V Korybutovi někteří spatřovali naději a záchranu pro husitské Čechy a Poláci se neohroženě byli za kalich a pravdu boží, nasazovali životy [...]. Přesto je neměli v oblibě ani čeští spolubojovníci. Copak by se mohli spřátelit s neotesanci, kteří prskali smíchy, když se jim jejich spojenci představovali jmény jako Picek ze Psikous anebo Sádlo ze Staré Kobzy?²²⁹

Samozřejmě živel německý je představován v průběhu celého příběhu jako největší nepřítel slovanských bratří. Tato nevráživost je zasazena i do známějšího Sapkowskiho díla - *Zaklínače*. Mezi mnoha analogiemi mezi *Zaklínačem* a husitskou trilogií je zasazení do krizové válečné doby a s tím související již zmíněné spory slovanského a germánského etnika – čeští husté proti johanitům, zároveň jistá výše popsaná bratrská pomoc husitům ze strany Polska. V případě *Zaklínače* je hrozbou Nilfgaard nápadně připomínající hitlerovské či v případě trilogie katolické Německo.

Pokud se zaměříme na Slezský region, není na národnostní otázku vůbec snadná odpověď. Ve Slezsku se prolínalo jak české, polské, německé, slovenské i židovské obyvatelstvo občas s dalšími příměsemi z ostatních Evropských zemí, jako třeba Rusínové nebo Litevci. Anna Pobóg-Lenartowicz v zápisu z konference „Slezsko v proměnách čas – Śląsk przez wieky“ ze dne 6. září 2011 uvádí ve svém příspěvku mezi místními národnostními menšinami kromě již zmíněných také neočekávané Valony, Galy neboli dnešní Francouze nebo Vlchy, tedy Italy²³⁰. Jak uvádí Stanisław Szczur, jako hlavní úřední jazyk se v celém Polsku používala němčina, která patřila ke kupcům stejně jako latina ke kléru., a umožňovala tedy univerzální domluvu mezi množstvím zmíněných národností.²³¹

V husitské trilogii často nacházíme rozhovory právě vedené o problémech spojených se zemí původu postav, případně přímo o národnostech jako takových, ovšem jak naznačuje následující úryvek, jedná se o otázku takové složitosti, že by vydala na celou práci.

„[...] „Vždyť my jedeme jako v té pověsti. Bratři Slované: Lech, Rus a Čech.“

²²⁹ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 14-15.

²³⁰ POBÓG-LENARTOWICZ, Anna. *Życie codzienne w miastach śląskich w średniowieczu*. In. Slezsko v proměnách času : sborník z mezinárodní konference v rámci projektu Veduty slezských měst a staré mapy Slezska. Olomouc, 6. září 2011, s. 40.

²³¹ SZCZUR, Stanisław. *Historia Polski średniowiecze*. Kraków, 2007, s. 564.

„Lech, Rus a Němčík,“ ušklíbl se Fedor Ostrožský. „Kde tady vidíš nějakého Čecha?“

„Reynevan,“ odpověděl Tlučimost, „drží s Čechy a mluví česky.“

„Reynevan není Němec, ale Slezák.“

„Fed'ka,“ ozval se zezadu Skirmunt, „zase kleje uhersky a není Maďar. A Reynevan není Němec, ale Slezák.“

„Slezák,“ odplivl si Fed'ka. „To značí ani ryba, ani rak. Ale spíše Němec.“

„A ty sám,“ zeptal se Reynevana Kuropatva. „Za koho se považuješ?“

„Jaký,“ pokrčil rameny Reynevan, „je v tom pro váš rozdíl?“

„Žádný,“ připustil Kuropatva.

[...] „Vždyť jsem říkal, že jako z pověsti: Lech, Rus a žádný rozdíl.“²³²

Nesmíme zapomínat na významnou židovskou menšinu, které se chci v této kapitole věnovat především. V Zaklínači jsou židé zjevně prezentováni ve formě utlačovaných elfů a ani v husitské trilogii se tomuto tématu nevyhýbá. V rámci husitské trilogie, vystupují židé především ve třetím, tedy posledním díle *Lux Perpetua*.

V případě židovského obyvatelstva ve středověkých městech byly již napsány celé publikace například od polské autorky Hanny Zaremské.²³³ V Sapkowského trilogii se židé objevují veskrze jako kladné postavy a k městskému prostředí rozhodně patřili a vlastně patří i v dnešní době, pouze se tím rozdílem, že středověká společnost nebyla k židům příliš přátelská. Ve středověkých městech bývaly obvyklé různé cizí menšiny, avšak kromě menšiny židovské a romské kočovníky nebyl kladen nárok na jejich asimilaci.²³⁴ Před příchodem husitského hnutí byli židé jediní poměrně běžně se vyskytující nekřesťanští, potažmo nekatoličtí obyvatelé v tomto regionu. Paradoxně ani s příchodem nového hráče na náboženském poli se jejich situace nikterak nezlepšila, a to z jediného prostého důvodu – stále byli vnímáni jako vrazi Ježíše Krista, kterého husitské hnutí stále uznávalo jako svého spasitele.

„Je-li Žid přistižen při hříchu s křesťankou, je mu useknut pohlavní úd a vyloupeno jedno oko. Křesťan, jenž souloží se Židovkou, musí být připraven na ještě vážnější důsledky. Padne na něj obvinění, že páchá bestialitas a neřest contra naturam. A za něco takového je hranice jistá.“²³⁵

„Pátráš, kde mám našitý Judenfleck?“²³⁶

²³² SAPKOWSKI, Andrzej. *Lux perpetua*. Ostrava, 2008, s. 408-409.

²³³ ZAREMSKA, Hanna. *Żydzi w średniowiecznej Polsce : gmina krakowska*. Warszawa, 2011, 551 s.

²³⁴ NODL, Martin. *Středověk v nás*. Praha, 2015, s. 11-12.

²³⁵ SAPKOWSKI, Andrzej. *Lux perpetua*. Ostrava, 2008, s. 254.

²³⁶ SAPKOWSKI, Andrzej. *Lux perpetua*. Ostrava, 2008, s. 251.

„Židé jsou vinni smrtí vašeho Spasitele, říkám to správně? Je tedy spravedlivé a přirozené, aby viníci po všechny časy nosili znamení své ničemnosti.“²³⁷ Sapkowski sám ve svém rekněme poznámkovém aparátu udává povinnost židovských mužů nosit na oděvu žlutou záplatu, ženy naopak museli nosit pruhované šátky.²³⁸

„V mých žilách, mladý muži, koluje krev nesčetných pokolení vyvoleného národa. Když vedli Ježíše na Golgotu, můj předek Lévi po něm plivl. Od těch dob všichni Levité bez ustání chrchlají, a přesto se nemohou zbavit hlenů. Židé z příbuzného kmene Gád nasadili Ježíši trnovou korunu, proto jim rok co rok na hlavách vyrážejí smrduté boláky, které může vyléčit pouze potírání křesťanskou krví. A nakonec to nejhroznější: příslušníci kmene Neftalí ukovali hřeby k ukřižování a na radu Židovky jménem Ventría, bezpochyby nějaké mé pratety, ztupili jejich špičky, aby způsobili Ježíši větší bolest. Za tu zlotřilost se všem ženám z kmene Neftalí starším třiatřiceti let líhne ve spánku v ústech odporná živá žoužel. Neboj se však, mládenče, mně je teprve dvacet.“²³⁹ V souvislosti s tímto úryvkem se Sapkowski odvolává na knihu *The Devil and the Jews*²⁴⁰, kterou napsal Joshua Trachtenberg.

Dle Františka Hoffmanna lze příchod Židů do Slezska, přesněji do Opavy datovat do roku 1281, odkud pochází zdejší nejstarší dochovaný záznam o jejich pobytu., ovšem pokud se podíváme na jižní Moravu, dá se zde ve Znojmu naleznout zřejmě nejstarší dochovaný židovský náhrobek v českých zemích. S poněkud shovívavým přístupem se Židé setkali až s vládou Karla IV., i když ani on se nebránil využívání jejich majetku v případě nutnosti. Židé v období středověku fungovali pro královskou pokladnici jako poměrně spolehlivý zdroj příjmů, proto byli i přes veškeré výhrady kolem nich panující tolerování a zahrnování pod královskou ochranu.²⁴¹ Například po pogromu na Velikonoce roku 1389 došlo k postihu Starého Města pražského v podobě pokuty ve výši dvaceti tisíc hřiven a Židovskému městu poskytl Václav IV. ochranu ve formě zbudování hradby a bran.²⁴² Židé také byli zproštěni platby městských berní, místo kterých za celou svou městskou obec odváděli pevně stanovenou roční částku zvanou úrok přímo panovníkovi.²⁴³

Náplní obživy židovské menšiny měly být především finance a lichva. Odtud také pochází úsloví, že je něco za nekřesťanskou cenu. Židé měli oproti křesťanům možnost půjčovat peníze

²³⁷ SAPKOWSKI, Andrzej. *Lux perpetua*. Ostrava, 2008, s 254.

²³⁸ SAPKOWSKI, Andrzej. *Lux perpetua*. Ostrava, 2008, s 465.

²³⁹ SAPKOWSKI, Andrzej. *Lux perpetua*. Ostrava, 2008, s 254-255.

²⁴⁰ TRACHTENBERG, Joshua. *The Devil and the Jews: The Medieval Conception of the Jew and its Relation to Modern Anti-Semitism*. New Haven, 1943, 279 s. ISBN 978-0827602274.

²⁴¹ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, s. 382.

²⁴² HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, s. 383.

²⁴³ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, s. 384.

na vysoký úrok. Právě tato jejich možnost vzbuzovala závist, ale i nechuť dluhy židům splácet. Pokud neměli Židé možnost žít se finančnictvím, uchýlovali se, k velké nelibosti křesťanského obyvatelstva, k zemědělství a řemeslům. Antonina Jelicz přidává, že po příchodu Židů do Krakova se tito poměrně úspěšně prosazovali v odvětvích jako řeznictví, pekařství nebo krejčovství.²⁴⁴

Vyvolený národ představoval obětího beránka, na kterého se svedla veškerá neštěstí. Zároveň bývali za husitské revoluce naříkáni z přátelství s husity, a proto vyháněni z Bavorských i Českých měst.²⁴⁵ Už v polovině 14. století docházelo k pogromům pod záminkou zastavení šíření moru, že kterého byli Židé, jak dnes všichni dobře víme, obviňováni zcela neprávem. Winter ovšem ve své *Kultuře českých měst* poukazuje na středověkými úředníky zapsané informace, že se údajně v případech židovských čtvrtí mělo jednat o nejspínavější části měst.²⁴⁶

„Stala se strašná věc. Všichni musíme umřít... není záchrany před nákazou není... [...] Budou to čtyři dny,“ zavdal si Schlegeholz pořádný lok piva, „co ze studny u svatého Martina vylovili vepřovou hlavu staženou z kůže. Hned nato umřelo děcko pekařky Kuncové. To znamená, že voda je nakažená morem. Hodili nám do studny nemocné prase.“

„Kdo?“

„Kdo? To je přece jasné. A tak se lidé sešli, aby se poradili. Vidíš sama, panenka.“

„Javorští,“ křikl mužský v zalátaném kabátci, „si nechají, jak vidím, nejenom foukat do kaše, ale dokonce plivat do polívky! Až tak upadl duch v místním obyvatelstvu? Ve dvacátém roce židáky trochu pogromili vaši otcové, teď je na vás, abyste s nimi skoncovali jednou provždy, nenechali ani jednoho! Ale co vy děláte? Zatímco vám židi tráví studně, vy akorát sedíte v hospodě a chlemtáte pivo! Co ještě těm prokletým prašivcům dovolíte? Aby vám jako v Budyšíně ukradli z kostela hostie a znesvětili je? Aby z vašich dětí vypouštěli krev, jak to dělali ve Zhořelci?“

„A nebo raděj,“ vstal druhý s vlasy kudrnatými jako ovčí rouno, „počkáte, až přitáhnou husiti a židi jim v noci otevrou brány, jak to provedli loni ve Frankenštějně? To jste nevěděli? Zaručeně jste nevěděli ani to, že za úplaty chtěli Izraelci vydat husitům Kladsko, a proto ve městě založili oheň. [...]“²⁴⁷

Sapkowski popsal kromě výše psané přípravy na pogrom i další záminku k vyvraždění židovského obyvatelstva v Praze v roce 1422.

²⁴⁴ JELICZ, Antonina. *Życie codzienne w średniowiecznym Krakowie (wiek XII-XV)*. Warszawa, 1965, s. 41.

²⁴⁵ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, s. 383.

²⁴⁶ WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620*. Praha, 1892, s. 183.

²⁴⁷ SAPKOWSKI, Andrzej. *Lux perpetua*. Ostrava, 2008, s. 257-258.

„Ha, pomyslel si a zahleděl se k nedalekému ghettu, kámen není země, staré cihly a omítky pamatují mnohé, mnohé v nich dokáže přetrvat. Cokoli vstřebají je dlouho cítit. A tam, v domech a uličkách pod synagogou, se krve neprolilo o nic méně než na Vítkově. A v čase méně vzdáleném. Při krvavém pogromu v roce 1422. Během bouří, které v Praze vybuchly po exekuci Jana Želivského. Rozběsněn smrtí svého mluvčího lid pražský povstal, aby jej pomstil, aby páčil a zabíjel. Nejsilněji – jako obvykle – dopadl jeho hněv na židovskou čtvrť. Židé neměli s Želivského smrtí absolutně nic společného, nenesli na ní žádnou vinu – ale komu to překáželo.“²⁴⁸

Poměrně humorně se Sapkowski popasoval s rabínem Hiramem. „Oheň hučel, hranice sálaly. Vítr se stočil k povozu, přinesl ohavný, dusivý zápach škvařících se lidských těl. Reynevan si zakryl nos rukávem, kněz Grantišek se rozkašlal, Dorota se začala dusit. Urban Horn si znechuceně odplívl. Všechny však zaskočil rabín Hiram. Starý žid se naklonil z vozu a prudce a vydatně zvracel. Na cihláře, poutníka, tlustou měštku, hubeného Němce a na všechny, kdož se tísnili kolem. Dav se rázem rozestoupil.

„Omluvte mne, prosím...“ stačil rabín vykřiknout mezi záchvaty dávení. „To není žádná náboženská provokace. Docela obyčejně jsem se poblil.“²⁴⁹

²⁴⁸ SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. Ostrava, 2010, s. 11.

²⁴⁹ SAPKOWSKI, Andrzej. *Narrenturm*. Ostrava, 2009, s. 94.

Závěr

Cílem této práce bylo přiblížení reprezentace středověké každodennosti z pera Andrzeje Sapkowského. V práci byla prokázána inspirace a spolupráce s prameny i odbornou literaturou a jejich aplikace na husitskou trilogii. Množstvím úryvků jsem se snažila prokázat tuto spjatost i vypovídající hodnotu husitské trilogie.

V práci jsem se také snažila ozřejmit českému prostředí tendence a vývoj polské historiografie týkající se dějin husitství. Vrcholem této kapitoly mělo být seznámení s autory zabývajícími se dějinami středověké každodennosti, která v polském prostředí v některých směrech překonává historiografii českou. V případě polské historiografie překvapuje také zastoupení ženské, které je oproti českému prostředí procentuálně i významově vyšší.

Pokud jde o české historiky, nebyla jim tak jako jejich polským kolegům věnována vlastní kapitola, jelikož jsem považovala za vhodnější uvádět je v jejich oblasti působnosti.

V kapitolách z měst byly přestaveny dva důležité životní a sociální prostory ve formě ulic a krčm. Na židovském obyvatelstvu jsem chtěla ukázat, že ani za mezikřesťanských bouří nebyli v Čechách, na Moravě, ve Slezsku, ba ani v Polsku v bezpečí. I za přísunu mnoha různých možných terčů útoků se jim nevyhnuli ani pogromy a v době již tak dosti krvavé bylo zbytečně proléváno množství nevinné krve lidí, kteří se náboženských bojů na žádné z bojujících stran neúčastnili.

Resumé

The goal of this bachelor thesis was to show the accuracy of the extracts of text the hussite trilogy by Andrzej Sapkowski. I assume, that the amount and the content of these extracts proved that the author showed the evidences of knowing the subject well and his good job of its use in the books.

In case of the Polish historians was chosen the form of making it into chapter on its own for the better showing of the trends and attitudes in Polish studies of the hussite subject. The top of this chapter was meant to be the subject of the medieval everyday life, which in some ways surpasses the czech historiography.

In case of the czech historiography was more useful to present it through the subjects of the individual chapters.

The rest of the thesis was focused on the medieval everyday city life presented on the example of the two significant public areas – the street and the tavern. I chose to show the life of the jews in the medieval time, more accurately the times of the hussite revolution.

Soupis použitých zdrojů

Needitované prameny

Předpis o hospodách, Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, sig. 332

Kniha smíšené agendy. Archiv hlavního města Prahy. Sběrka rukopisů, sig. 2133

Edice pramenů

ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.). *Codex iuris municipalis regni Bohemiae (díl II.) : privilegia královských měst venkovských z let 1225-1419*. Praha, 1895, 1297 s.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.). *Codex iuris municipalis regni Bohemiae (díl I.) : privilegia měst Pražských*. Praha, 1886, 811 s.

Internetové zdroje

Kamenný most (13. století) [online], 2. 9. 2014 [cit. 12. 2. 2019]. Dostupné z:

<http://www.pisek.eu/kamenny-most-13-stoleti/d-1027>

Literatura

BADOWICZ, Maciej. *Oplaty dodatkowe za zakupy wina w państwie zakonu krzyżackiego na przełomie XIV i XV wieku*. Studia Historica Gedanensia 6. Gdaňsk, 2015, s. 19-53. ISSN 2081–3309.

BÁRTLOVÁ, Milena. Reprezentace. In. HANUŠ, Jiří – ŘEPA, Milan – BOROVSÝ, Tomáš (edd.). *Kultura jako téma a problém dějepisectví*. Brno, 2006, s. 63-70. ISBN 80-86488-33-0.

BEREŚ, Stanisław – SAPKOWSKI, Andrzej. *Historia i fantastyka*. Warszawa, 2005, 286 s. ISBN 83-7054-178-X.

BOKSZCZANIN, Maria. *Pamięci Antoniny Jelicz (1923-2004)*. In. Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza 39. Warszawa, 2004, s. 173-177. ISSN 2080-0851.

ČÁDA, František. *Ležení podle českého práva zemského*. Praha, 1922.

- ČECH, Jan. *Česká a Moravská krčma v 16. a 17. století: místo střetů a setkání*. Diplomová práce Historický ústav Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Brno, 2007, 241 s.
- ČORNEJ, Petr. *Světla a stíny husitství*. Praha, 2011, 482 s. ISBN 978-80-7422-084-5.
- DRABINA, Jan. *Życie codzienne w miastach śląskich XIV i XV wieku*. Opole, 1991, 184 s. ISBN 83-910403-0-5.
- FISCHER, Jan – FISCHER, Ondřej. *Pražské mosty*. Praha, 1985.
- GOETZ, Hans-Werner. *Život ve středověku*. Jinočany, 2005, 454 s. ISBN 80-7319-025-7.
- GRIMM, Jacob. *Weisthümer, V. svazek*, Göttingen, 1866.
- HEIL, Bernhard. *Die deutschen Städte und Bürger im Mittelalter*. Leipzig, 1903, 151 s.
- HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, 456 s. ISBN 80-7038-182-5
- HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha, 2009, 713. s. ISBN 978-80-7106-543-2.
- IWAŃCZAK, Wojciech. Táborité v polské historiografii 19. a začátku 20. století. In. *Husitský tábor 12*. Tábor, 1999, s. 69-75. ISBN 80-238-4600-0.
- JELICZ, Antonina. *Życie codzienne w średniowiecznym Krakowie (wiek XII-XV)*. Warszawa, 1965, 208 s.
- KONCZEWSKI, Paweł – PIEKALSKI, Jerzy. *The streets of medieval Wrocław – methods of construction and functions*. In. *Wratislavia antiqua : Studia z dziejów Wrocławia 13*. Wrocław, 2011, s. 155-162. ISBN 978-83-61416-52-4.
- KORZON, Tadeusz. *Historia wieków średnich*, Warszawa, 1884, 424 s.
- LESZCZYŃSKI, Józef. *Ewa Maleczyńska 31 V 1900–19 X 1972*. Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 28/1. Wrocław, 1973, s. 147-152. ISSN 0037-7511.
- MACEK, Josef. *Mezinárodní ohlas husitství*. Praha, 1958, 330 s.
- MALECZYŃSKA, Ewa. Vliv husitského hnutí na Polsko. In. *Mezinárodní ohlas husitství. Praha, 1958, s. 53-100*.
- MALECZYŃSKA, Ewa. *Życie codzienne Śląska w dobie odrodzenia*. Warszawa, 1973, 148 s.

- MORAVEC, Zbyněk. Ulice středověké Ostravy. In. *Ostrava : Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska 27*. Ostrava, 2013, s. 83-109. ISBN 978-80-86904-99-3.
- MUSÍLEK, Martin. Hostince, krčmy a šenky na Starém Městě pražském. In. LUKAČKA, Ján; ŠTEFÁNIK, Martin. *Stredoveké mesto ako miesto stretnutí a komunikácie*. Bratislava, 2010, s. 57-78.
- NODL, Martin – SOMMER, Petr (edd.). *Jeden den ve středověku*. Praha, 2014, 216 s. ISBN 978-80-7422-356-3.
- NODL, Martin – ŠMAHEL, František (edd.). *Člověk českého středověku*. Praha, 2002, 500 s. ISBN 80-7203-448-0.
- NODL, Martin. *Dějepisectví mezi vědou a politikou: úvahy o historiografii 19. a 20. století*. Brno, 2007, 263 s. ISBN 978-80-7325-112-3.
- NODL, Martin. *Středověk v nás*. Praha, 2015, 312 s. ISBN 978-80-257-1576-5.
- NOVÁČEK, Karel – ŠIROKÝ, Radek. *Náměstí v Plzni ve středověku a raném novověku*. In. *Wratislavia antiqua. Studia z dziejów Wrocławia 2*. Wrocław, 2000, s. 291-297. ISBN 83-915048-0-8.
- NOWAKOWSKI, Paweł F.. *Trends and attitudes in Polish studies on the Hussitism*. *Perspektywy kultury 13*. Kraków, 2015, s. 69-83. ISSN 2081-1446.
- ORLIŃSKI, Wojciech. *W stronę historii*. In *Gazeta Wyborza 83*, 1999, s. 19. ISSN 0860-908X.
- PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I (1. a 2. díl)*. Praha, 1985, 997 s. ISBN 14-417-85.
- PIEKALSKI, Jerzy. *Praga, Wrocław i Kraków : Przestrzeń publiczna i prywatna w czasach średniowiecznego przełomu*. Wrocław, 2014, 260 s. ISBN 978-83-229-3418-0.
- POBÓG-LENARTOWICZ, Anna. *Žycie codzienne w miastach śląskich w średniowieczu*. In. *Slezsko v proměnách času : sborník z mezinárodní konference v rámci projektu Veduty slezských měst a staré mapy Slezska*. Olomouc, 6. září 2011, s. 35-40.
- PROCHASKA, Antoni. *W czasach husyckich*. Kraków, 1897, 123 s.
- SAPKOWSKI, Andrzej. *Boží bojovníci*. 2. vydání. Ostrava, 2010, 479 s. ISBN 978-80-85951-60-8.

SAPKOWSKI, Andrzej. *Lux Perpetua*. 1. wydání. Ostrava, 2008, 480 s. ISBN 978-80-85951-49-3

SAPKOWSKI, Andrzej. *Narrenturm*. 3. wydání. Ostrava, 2009, 474 s. ISBN 978-80-85951-55-4.

SCHUBERT, Ernst. *Alltag im Mittelalter : natürliches Lebensumfeld und menschliches Miteinander*. Darmstadt, 2002, 423 s. ISBN 3-89678-424-2.

SZCZUR, Stanisław. *Historia Polski średniowiecze*. Kraków, 2007, 676 s. ISBN 978-83-08-04135-2.

ŠMAHEL, František. *Husitská revoluce 1*. Praha, 1995, 498 s. ISBN 80-7184-073-4.

TAZBIR, Janusz. *Czyżby polski Eco?*. In. *Nowe Książki* 3, 2003, s. 46. ISSN 0137-8562.

TRZECIECKI, Maciej. *Kultura materialna śriedniowiecznego Płocka*. In. GOŁEMBNIK, Andrzej (ed.). *Historia Płocka w ziemi zapisana : podsumowanie wyników dotychczasowych badań archeologicznych*. Płock, 2000, s. 87-133. ISBN 8391347869, 9788391347867

WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. Praha, 1906, 976 s.

WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst – Život veřejný mezi lety 1420-1620. Díl 2*. Praha, 1892, 903 s.

WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. Praha, 1991, 272 s. ISBN 80-207-0244-X.

YOUNG, Helen. *Multiple Middle Ages*. In. YOUNG, Helen (ed.). *The middle ages in popular culture : medievalism and genre*. New York, 2015, s. 1-9. ISBN 978-1-60497-897-1.

ZIÓŁKOWSKI, Konrad. *Wojskowość i wojny husyckie na kartach polskiej historiografii*. In. *Studia z dziejów polskiej historiografii wojskowej* 13. Poznań, 2012, s. 11-28.